

PETROVICS ALETTA

A jogos védelem intézménye és aktuális kérdései¹**Alapvetés**

A magyar Országgyűlés a 2012. június 25-i ülésnapján új büntető törvénykönyvet fogadott el. A törvény már a tervezetének nyilvánosságra hozatalától kezdve máig tartó szakmai kritikák keresztüztüzebe került. Az új kódex egy „átlagos” törvényhez képest szokatlanul nagy médiafigyelem kíséretének is örvendhet, különösen a szakmán kívüliek számára is könnyen érthető büntethetőségi korlátár leszállítása és a jogos védelem új szabályozása miatt. A dolgozatomban témaválasztását tehát a kérdés aktualitása inspirálta.

Az embert érő támadás elleni védekezés jogszerűségének a kérdéséről való jogi gondolkodás egyidős a legősibb jogrendszerek kialakulásával. Már az ókorban – ugyan igencsak kazuisztikusan – megjelent a védelemhez való jog, majd az évszázadok során egyre inkább kikristályosodott a modern értelemben vett jogos védelem jogintézménye. Dolgozatomban első részében az intézmény kialakulásának történeti ívét és főbb jellegzetességeit igyekszem felvázolni, figyelmet fordítva a magyarországi fejlődésre is.

Ezt követően a jogos védelemnek a még hatályban lévő 1978-as büntető törvénykönyven alapuló szabályozásának, illetve az arra épülő bírói gyakorlatnak az ismertetésére törekszem. Ezen a ponton igyekszem kitérni azokra a vitás kérdésekre, esetleges anomáliákra, amelyek az elmúlt évtizedekben nem kerültek megnyugtatóan rendezésre és sok szempontból megosztják a büntető jogtudomány művelőit is.

Dolgozatomban harmadik részében az új Btk. vonatkozó rendelkezéseit ismertetem. Az elfogadásra került törvény pedig igencsak gyökeresen forgatja fel a jogos védelem szabályozását. Az új kódex ugyanis egy megdönthetetlen vélelem felállításával kizárólag objektív körülmények (például az éjszakai elkövetés) függvényében élet elleni támadásnak minősíti valamennyi személy elleni támadást, illetve a magánlaksértés bűncselekményét is. Az élet elleni támadás vélelme pedig egyet jelent azzal a következménnyel, hogy a védekező ilyen helyzetben bármit megtehet, beleértve a támadó szándékos – és az adott helyzetben akár valóban indokolatlan – megölését is.

Az új szabályozás ismertetését követően annak büntető- és alapjogi értékelésére térek rá. Ezen a ponton megvizsgálom, hogy az új törvény mennyiben tett eleget a jogirodalom képviselői által megfogalmazott legfontosabb elvárásoknak. Ezt követően arra a kérdésre keresem a választ, hogy az új szabályozás indokolt-e, azaz a beiktatott vélelem valóban szükséges-e a támadás és az elhárítás szituációjának a büntetőjogi megítéléséhez. Másrésztől egy alapjogi elemzés elvégzése útján azt tűzöm ki célul, hogy felvázoljam a jogos védelem és az élethez

¹ A dolgozat az ELTE Bibó István Szakkollégium, a Büntető Tudományok Műhelye által új Btk. konferencia kapcsán meghirdetett tudományos pályázaton második helyezést ért el. Konzules: Dr. habil. Belovics Ervin, tanszékvezető egyetemi docens, PPKE JÁK

való jog kapcsolatát, majd következtetéseket vonjak le arról, hogy az új szabályok kiállhatnak-e egy esetleges alkotmányossági vizsgálatnak a próbáját.

Az új szabályozás értékeléséből levonható következtetések alapján pedig zárásként megfogalmazok egy olyan de lege ferenda javaslatot, amelyet egyaránt alkalmasnak vélek a jogirodalom képviselői által hangoztatott kritikus pontok, és a saját meglátásom szerint anomáliákkal terhelt új szabályozás konfliktusainak a kezelésére is.

1. Történeti áttekintés

A jogintézmény eredetére a jogtudományban két uralkodó elmélet alakult ki.² Az egyik teória abból indul ki, hogy amikor a magánbosszú, vérbosszú korszakának véget vetett a kiépülő állam és egyúttal az a büntetőhatalmat magának vindikálta, a társadalomban megszületett az az elvárás, hogy az állam védje is meg az embereket a jogtalan támadással szemben. Finkey Ferenc megfogalmazása szerint: „[...] a jogtalanságot, a jogsértéseket az államhatalom feladata és kötelessége megakadályozni, ha pedig megtörténtek, utólag kiegyenlíteni, s így az egyes ember tulajdonképpen önbíráskodást követ el, midőn maga veri vissza a jogtalan támadást; de az is kétségtelen, hogy az állam a maga védelmi eszközeivel (hatóságaival) nem lehet mindig és mindenütt jelen, meg kell tehát engednie, hogy az egyén maga védhesse meg magát a rendkívüli s világosan jogtalan támadások ellen, mert e nélkül számtalan esetben nem lehetne megakadályozni a jogsértéseket.”³

A másik nézőpont a jogos védelem jogintézményét a természetjogból eredezteti. „Az erőszakot szabad erőszakkal visszaverni, és ezt a jogot a természet biztosítja” – hirdeti a Digesta.⁴ Minden természeti lény jogosult a saját létfenntartása érdekében erővel fellépni a támadással szemben.

A jogos védelemnek a modern törvénykönyvekben történő szabályozása a jogbiztosítás gondolatára is visszavezethető. Eszerint a jogrendet is védi az, aki a saját vagy más jogi tárgyat védi a támadással szemben, hiszen ilyenkor a jogrendet az arra hivatott állam nem tudja megvédeni. Berner megfogalmazása szerint „a jognak a jogtalanság előtt nem kell kitérnie.” A jogos védelem egyfajta szembeszállási jogként is értelmezhető, amely alkalmas a jogrend stabilizációjára. Nagy Ferenc szerint a jogintézmény egyben a generálprevenció eszköze: a védelem joga elriaszthat attól, hogy valaki a jogtalanság talajára merészkedjen.⁵

1.1. A római jog

A római jog a XII. táblás törvényben már tartalmaz a védekezés jogszerűségének kérdéséről rendelkező szabályt: a törvény csak az éjszaka tetten ért,

² GELLÉR Balázs: *A magyar büntetőjog tankönyve I. – Általános tanok* (Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.) 162. o.

³ Idézi: NAGY Ferenc: Gondolatok a jogos védelemről. in: *Európai Jog*, 2004/ 4. szám, 4. o.

⁴ Vim vi repellere licere [...] idque ius natura comparatur - Ulp. D. 43, 16, 1, 27. Idézi FÖLDI András-HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei* című művében (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2011.) 153. o.

⁵ NAGY: i.m. 5. o.

valamint a nappal tetten ért és fegyverrel védekező tolvaj megölését engedte a vagyon védelme körében. A jogos védekezés gondolata még a magánbosszú, megtorlás, büntetés igényén alapult, hiszen a megtámadottnak a törvény alanyi jogot adott a tolvaj megölésére, ha a körülmények (éjjeli tettenérés, illetve nappali tettenérés esetében fegyverrel való védekezés) megfeleltek a „törvényi tényállásnak”.

A római jog klasszikus korszakára a jogos védelem intézménye fejlettebbé és jogilag átgondottabbá vált, bár a szabályozás továbbra is kazuisztikus maradt. Az éjszaka tetten ért tolvajt megölő személy tette már csak akkor maradt büntetlen, ha a tolvaj megkímélése az ő életét veszélyeztette volna.⁶

A római jogban a védelem tárgya minden esetben a személy és a szemérem volt. A védelmi cselekmény a halál és testi sértés okozására azonban nem terjedhetett ki akkor, ha a személy elleni támadás nem forgott fenn, tehát a megengedett védelmi tevékenység körében kifejtett erőszak fokát a megtámadott jogi tárgy súlyához mérve állapították meg, e felfogás az arányosság elvét vetíti előre.⁷

1.2. A kánonjog

A kánonjogi gondolkodást a kereszténység szelleme hatotta át, az emberi életnél semmilyen vagyoni jog nem lehetett értékesebb, vagyon elleni támadásnál tehát nem volt helye az erőszakos védekezésnek. A jogfelfogás az arányosság és a fegyveregyenlőség követelményét szinte dogmaszerűen kezelte: az elhárító magatartás csak ugyanolyan jogban sérthette a támadót, mint annak a magatartása a védekezőt. Nem csak azt követelték tehát meg, hogy a védett jogi tárgyak egyneműek legyenek, hanem az elhárító magatartás intenzitásának és az általa okozható sérelemnek is meg kellett felelnie a támadóénak, ahogy a fegyvert is a támadó által használthoz kellett igazítani.⁸

1.3. Az olasz fejlődés

A középkori olasz jogirodalom dolgozta ki először precíz részletességgel a jogos védelem intézményét.⁹

Az olasz jogtudósok felfogása a védelem jogát a természettől adottnak tekintették, ezért a gyakorlása során elkövetett cselekmény fogalmilag sem lehet bűncselekmény. Követelményként fogalmazták meg, hogy a támadásnak jogtalannak kell lennie, ilyennek pedig nem tekintették a fegyelmezési jog gyakorlását vagy a hatóság fellépését.¹⁰ Elismerést nyert a jogtudományban, hogy a védekezőnek nem kell megvárni a támadás tényleges megkezdését, a közvetlenül fenyegető támadás már megalapozza a jogos védelmet. Egyes szerzők szerint a

⁶ DEGRÉ Lajos: *A jogos védelem az anyagi büntetőjogban* (Pestvidéki nyomda, Vác, 1910.) 20. o.

⁷ DEGRÉ: i.m. 25. o.

⁸ SZÉKELY János: *A jogos védelem* (Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 1983.) 14-15. o.

⁹ DEGRÉ: i.m., 49. o.

¹⁰ DEGRÉ: i.m. 41. o.

vagyonai javak is tárgyát képezik a jogintézménynek, ezzel szemben a szóbeli támadás esetén nem ismerték el annak megállapíthatóságát.

A túllépés önállósult fogalomként jelenik meg: a rendesnél enyhébb büntetést szorgalmaztak erre az esetre. A túllépés körében elkülönítették mind a szükséges mérték, mind az időbeli túllépés esetét.¹¹

1.4. A Code Pénal szabályozása

A francia Code Pénal a Különös Részben, az élet és testi épség elleni bűncselekményekről szóló fejezetben ismerteti a jogintézményt, mint büntethetőséget kizáró okot. Nem rendelkezik a vagyontárgyak védelmének lehetőségéről, ismeri a szükségesség és az arányosság követelményét. A védekezés jogszerűségét csak akkor ismeri el a törvény, ha támadás jelenbeli, tehát a közvetlenül fenyegető jelleg nem elégséges feltétel.¹²

A francia bírói gyakorlat a törvényi kritériumok objektív fennállását azonban nem követelte meg, a védekező szubjektív megítélése is elegendő volt a jogos védelem megállapításához.¹³

1.5. A jogintézmény magyarországi története

A jogtalan támadással szembeni védekezés lehetőségét egy esetben már Szent István 1001 körüli első dekrétuma is elismerte. „És senki ne merjen mást megtámadni. Ugyanis ha [...] valaki az ispánok közül olyan konok lenne, hogy otthonában keresne fel valakit, hogy őt elveszítse és javait feldúlja, ha a tulajdonos otthon van, és az vele harcolni kezd [...] ha [...] az ispán esik el, feküdjön elégtétel nélkül.”¹⁴

A jogintézmény a Tripartitumban jelenik meg újra, mely a védekezés jogát széles körben ismeri el és meglepően részletesen szabályozza is azt. A védelem tárgya az élet, a testi épség és a vagyon egyaránt lehetett.¹⁵ Megjelenik a „szükségesség” gondolata, Werbőczy az önvédelem során elkövetett emberölést csak akkor tartja elfogadhatónak, ha a védekezés ennél enyhébb módon nem volt lehetséges.¹⁶ Nem csak a megkezdett, hanem a közvetlenül fenyegető támadás ellen is elismerte a védekezés jogosságát, az időbeli túllépést azonban megtorlásnak, és nem önvédelemnek tekintette.¹⁷ A Tripartitum elismerte a más érdekében gyakorolható védelem jogosságát is.¹⁸

1.5.1. A jogos védelem a magyar büntetőtörvénykönyvekben

¹¹ DEGRÉ: i.m., 48-49. o.

¹² DEGRÉ: i.m. 81. o.

¹³ DEGRÉ: i. m. 84-85. o.

¹⁴ MEZEY Barna (szerk.): *A magyar jogtörténet forrásai* (Osiris Kiadó, Budapest, 2006.) 171. o.

¹⁵ WERBŐCZY István: *Tripartitum* (Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990.) 510-511. o. – XXII. cím 1-2. §

¹⁶ WERBŐCZY: i. m. 511. o. – XXII. cím 5. §

¹⁷ WERBŐCZY: i. m. 509. o. – XXI. cím 5. § és XXII. cím 1. §

¹⁸ WERBŐCZY: i. m. 513. o. – XXIV. cím 1-2. §

Az első törvényerőre emelkedett magyar büntető törvénykönyv, a Csemegi-kódex a jogos védelem intézményét a beszámítást kizáró és enyhítő okokról szóló fejezetében szabályozta.

A Btk. nem sorolta fel taxatívra a védendő jogi tárgyakat, általánosságban a személy és a vagyon elleni támadásokról rendelkezett. A védelem jogszerűségét nem csak a már megkezdett, hanem a közvetlenül fenyegető támadás is megalapozta. A törvény előírta a szükségesség követelményét, ennek a félelemből, ijedtségből való áthágását nem rendelte büntetni.¹⁹

Az 1950. évi II. törvény (Btá.) a jogos védelem jogintézményét annyiban fejlesztette tovább, hogy a védett tárgyak körébe vonta a közérdeket is, egyebekben nem tért el a korábbi szabályozástól.²⁰

Az 1961-es Btk. a büntethetőséget kizáró okok közé sorolta a jogos védelmet. Az 1950-es törvénytől annyiban tér el a szabályozás, hogy a büntetés korlátlan enyhítését tette lehetővé azzal az elkövetővel szemben, akit az ijedtség vagy a menthető felindulás csak korlátozott a védekezés szükséges mértékének felismerésében.²¹

2. A jogos védelem az 1978. évi Btk-ban és a jogalkalmazói gyakorlatban

Az 1978. évi IV. törvény a jogos védelmet a büntetőjogi felelősségre vonás akadályairól szóló fejezetben, a büntethetőséget kizáró okok közé sorolta.²² Ezeket a kizáró okokat a jogirodalom rendszerint három csoport szerint osztályozza tovább: a beszámítást kizáró, a bűnösséget kizáró és a cselekmény társadalomra veszélyességét kizáró okokra. A jogos védelem 29. § (1) bekezdése illetve a 29/A. §-a szerinti esete a társadalomra veszélyességet kizáró okok, a 29. § (2) bekezdése szerinti esete a beszámítást kizáró okok közé tartozik.²³

A tényállásszerű cselekmény társadalomra veszélyességét kizáró okok esetében a törvényben meghatározott objektív ismérvek fennállása, valamint az ezeknek a jogalkalmazó által történő vizsgálata minden esetben szükséges.²⁴ A következőkben a jogos védelem törvényben foglalt objektív ismérveit elemzem.

2.1. A jogtalan támadás

A törvéyszöveg alapján a jogos védelem megállapításának feltétele, hogy a magatartást a védekező személy a saját, vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett jogtalan támadás elhárítása céljából fejtse ki.²⁵

Általában mind a jogalkalmazói gyakorlat, mind a jogirodalom szerint csak az aktív, tevőleges magatartás tekinthető támadásnak. Ezzel ellentétes álláspontot fogalmaz meg Nagy Ferenc, aki szerint valamilyen jog által előírt kötelezettség

¹⁹ 1878. évi V. törvénycikk 79. §

²⁰ 1950. évi II. törvény 15. § (1) és (2) bekezdés

²¹ 1961. évi V. törvény 19. § e) pont; 25. § (1) – (3) bekezdés

²² 1978. évi IV. törvény 22. § f) pont

²³ BELOVICS Ervin: *A büntethetőséget kizáró okok* (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009) 35-36. o.

²⁴ BELOVICS: i. m. 53. o.

²⁵ 1978. évi IV. törvény 29. § (1) bekezdés; 2012. évi C. törvény 22. § (1)

elmulasztása is előidézheti a jogos védelmi helyzetet, hiszen mulasztással is lehet halált vagy testi sérülést előidézni.²⁶ Az elhárító magatartás ebben az esetben jelentkezhethet úgy, hogy az erre kötelezettet kényszerítik (akár erőszak alkalmazásával is) az eredményelhárító tevékenységre, vagy úgy, hogy a jogosan védekező maga hárítja el az eredményt. Nagy lehetséges példaként említi azt az esetet, amikor a csecsemőjét hosszú időn keresztül el nem látó anyát valaki erre fenyegetéssel vagy erőszakkal veszi rá. Ebben az esetben a gyermek élete, egészsége közvetlen veszélyben van, ezért a fellépő személy jogos védelmi helyzetben cselekszik.

A Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntése szintén kitágítja a támadás fogalmát: „A jogos védelmi helyzet megállapítása szempontjából a jogtalan támadás fogalma alá vonható a sértett részéről tanúsított olyan passzív magatartás is, amely a jogellenes állapot további fenntartását célozza.”²⁷

A támadás fennállásának megállapításához további feltétel, hogy az részben vagy egészben megvalósítsa valamely bűncselekménynek, vagy valamely bűncselekmény szabálysértési alakzatának a törvényi tényállását.²⁸ Gellér Balázs szerint a jogos védelem megállapítását olyan helyzet is megalapozhatja, amikor a támadás nem merít ki különös részi törvényi tényállást, hanem az csak polgári jogi szerződés megszegéseként jelentkezik.²⁹ Gellér példája szerint, ha egy tulajdonos a bérbe adott gépkocsiját a bérlő tudta nélkül el akarja vinni egy éjszakára, a jogos birtokos a birtokvédelem szabályai³⁰ szerint ezt a birtok megvédéséhez szükséges mértékben akár önhatalommal is elháríthatja. Ez a magatartása pedig nem lehet bűncselekmény, mivel „egyik jogág sem tartalmazhat olyan jogintézményt, amelynek rendeltetésszerű alkalmazása bűncselekményt valósít meg.”³¹ Ettől az állásponttól némileg eltérő értelmezés jelenik meg a Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében, mely szerint „Nem jogos védelem címén, hanem – mert a cselekmény nem jogellenes – bűncselekmény hiányában van helye a terhelt felmentésének, ha a sértettel szemben az elveszett birtoka visszaszerzése érdekében – mert hatósági úton gyors és hatékony birtokvédelmet nem remélhet – önhatalommal lép fel [...]”.³²

A törvényszöveg alapján a támadásnak intézettnek vagy közvetlenül fenyegető jellegűnek kell lennie. A joggyakorlat akkor tekinti a támadást intézettnek, ha a támadó már megkezdte a törvényi tényállás megvalósítását, közvetlenül fenyegetőnek pedig akkor, ha annak megkezdése rövid időn belül várható.³³

Gellér Balázs a „közvetlenül fenyegető” támadással kapcsolatban veti fel azt a mind gyakorlati, mind etikai szempontból fontos kérdést, hogy alkalmazható-e az emberrablóval szemben az erőszak, ha az elrabolt áldozat holléte csak tőle tudható meg, és az azonnali fellépés elmaradása az áldozat életét fenyegeti (például éhen halhat). A hatóság eredményes beavatkozása ebben az esetben nem garantált. Erre említi példaként egy 2003-as németországi esetet, amikor a nyomozó

²⁶ NAGY: i. m. 5. o.

²⁷ BH 1997.512.

²⁸ BELOVICS: i. m. 81. o.

²⁹ GELLÉR: i. m. 164. o.

³⁰ 1959. évi IV. törvény 190. §

³¹ GELLÉR: i. m. 164. o.

³² BH 2012.1.

³³ BELOVICS: i. m. 88. o.

jegyzőkönyvet vett fel arról, hogy a gyanúsítottat erőszak alkalmazásával vette rá az elrabolt hollétének felfedezésére, akinek az életét ennek ellenére sem lehetett már megmenteni. Gellér szerint a támadás közvetlenül fenyegetősége megállapítható, mivel az elrabolt személy „helyzete megalapozza a közvetlenül fenyegetettséget, amennyiben szinte bizonyosan bekövetkező halál előtt az elkövetővel szemben alkalmazott erőszak az egyetlen mód e sérelem bekövetkezésének elhárítására.” Ebben az esetben a nyomozó részére megállapítandó jogos védelmi helyzet a kényszervallatás miatti büntetendőséget kizárná, azonban azt a szerző is elismeri, hogy jogállami keretek között ez a megoldás alkotmányos aggályokat vetne fel.³⁴

A támadás jogtalan jellege objektív ismérv, annak a magatartása is megalapozza, aki egyébként bűncselekmény alanya nem lehet (gyermek, idegbeteg), ellenben nem állapítható meg a jogos védelmi helyzet, ha a támadó magatartására jogellenességet kizáró ok áll fenn (fegyelmezési jogot gyakorol, vagy ő maga is végszükségben vagy jogos védelmi helyzetben cselekszik).³⁵

Vélt jogos védelmi helyzet esetén a tévedésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.³⁶

2.2. A védett jogi tárgyak

A törvényszöveg alapján a személy, javak vagy a közérdek ellen irányuló támadás esetén van helye a jogintézmény alkalmazásának.

a) A személy elleni támadás

A személy elleni támadás a jogirodalom szerint az életet, a testi épséget, az egészséget, nemi erkölcsöt és egyes személyhez fűződő jogokat sérti vagy veszélyezteti. A felsorolt védendő jogi tárgyak közül elsősorban az emberi méltóságot, megbecsülést és a becsületet sértő támadás elleni jogos védelmi helyzet megállapíthatósága a vitás kérdés. A becsületsértés és a rágalmozás esetében ugyanis a bűncselekmény a szóbeli kijelentés megtörténtével befejezetté válik, így nincs mit elhárítani.³⁷ Nagy Ferenc szerint a becsületsértés esetében sem lehet kizárni a védekezés lehetőségét akkor, amikor a befejezetti és a bevégezetti szak elkülönül (pl. az elkövető folyamatosan megállás nélkül „ontja a rágalmakat”).³⁸

b) A vagyon elleni támadás

A törvény lehetővé teszi a vagyon elleni támadás elhárítását is. A Ptk. rendelkezéseinek megfelelően mind a tulajdonos, mind a birtokos elháríthatja önhatalom alkalmazásával azt a magatartást, amely a tulajdonjogot vagy a birtokot sérti, vagy gyakorlását akadályozza.³⁹ A kötelmi jogviszonyok érdekében azonban a jogintézmény alkalmazásának nincs helye.⁴⁰

³⁴ GELLÉR: i. m. 165-166. o.

³⁵ NAGY: i. m. 5. o.

³⁶ BELOVICS: i. m. 96. o.

³⁷ BELOVICS: i. m. 91. o.

³⁸ NAGY: i. m. 6-7. o.

³⁹ 1959. évi IV. törvény 115. § (2) bekezdés illetve 190. § (1) bekezdés

⁴⁰ BELOVICS: i. m. 93. o.

c) Közérdek elleni támadás

A jogos védelem tárgyaként megjelenő közérdek lényegében a jogilag elismert közösségi érdek. A közérdekre hivatkozást mind az egész közösség, mind a társadalom kisebb egységei által alkotott közösségek érdekeibe ütköző tevékenységgel szembeni fellépés megalapozhatja.⁴¹

2.3. Az elhárító magatartás

A védelmi cselekménnyel szemben állított legfőbb követelmények, hogy az olyan, elhárító jellegű, aktív magatartás legyen, melyet a védekezés keretei között fejtenek ki, valamint amely kimeríti valamely bűncselekmény törvényi tényállását.

A jogos védelem körébe addig esik az elhárító magatartás, amíg a támadás tart, illetve amíg annak folytatásának lehetősége fennáll. Ezt követően az időbeli túllépés esete forog fenn, amely már megalapozza a védekező büntetőjogi felelősségét, Edvi Illés Károly szerint a támadás után kifejtett erőszak már nem elhárítás, hanem a megtorlás körébe esik, ezért kizárt a jogos védelem szabályainak alkalmazhatósága.⁴² Ez a kötelezettség azonban csak akkor jelenik meg, ha a jogtalanul támadónak az a szándéka, hogy a támadással felhagy, és ez valamilyen cselekvése által a külvilágban is érzékelhetővé válik (például eldobja az eszközt, elhagyja a helyszínt).⁴³

2.3.1. A szükségesség és az arányosság kérdése

A törvéyszöveg alapján a jogos védelem megállapításának objektív kritériuma, hogy az elhárító magatartás szükséges legyen. A szükségesség fogalmának pontos tartalmát a Btk. nem határozza meg, ahogy a jogalkalmazói gyakorlatban alkalmazott arányosság követelményéről sem rendelkezik a törvény. A két fogalom elhatárolásával kapcsolatban a joggyakorlat ellentmondásos.

Az egyik értelmezés szerint az arányosság a szükségesség egyik részkritériuma. A védelmi tevékenység akkor tekinthető tehát szükségesnek, ha fennállt a jogtalan támadás, a védekezőt nem terhelte a kitérés kötelezettsége, továbbá az elhárítás nem idézett elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna. Az arányosságnak ez az értelmezése feleltethető meg a konkrét normaszövegnek.

A másik felfogás –, amely a Legfelsőbb Bíróság 15. számú, a bíróságokra nézve kötelezően alkalmazandó irányelve miatt terjedt el az ítélkezési gyakorlatban – külön kezeli a két fogalmat. E felfogás szerint először az elhárítás szükségességét kell vizsgálat tárgyává tenni, vagyis, hogy fennállt-e olyan jogellenes támadás, amelyet szükséges volt elhárítani. Ha erre pozitív a válasz, jogalkalmazónak fel kell tárnia,

⁴¹ BELOVICS: i. m. 94. o.

⁴² EDVI Illés Károly: A magyar büntető törvénykönyv magyarázata (Révai testvérek irodalmi intézet, R.-T. Kiadása, Budapest, 1909) 340. o.

⁴³ BELOVICS: i. m. 90. o.

hogy az elhárítás során a védekező cselekménye arányos volt-e a támadással.⁴⁴

A joggyakorlat által az elhárító magatartással szemben támasztott legfőbb követelmény az arányosság. Ennek egyik oldala a mára már meghaladottá vált eszközarányosság követelménye, melyet évszázadokon át a fegyveregyenlőségi elv alapján nagyon szigorúan vizsgáltak. Székely szerint „racionális érv nem szól az eszközarányosság mellett.”⁴⁵ E követelmény modernkori maradványaként még a XX. századi jogtudomány és joggyakorlat is vitatta a jogos védelem megállapíthatóságát azokban az esetekben, amikor az üres kézzel támadó ellen fegyverrel védekeztek.⁴⁶ A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve is az eszközarányosság elvével való szakítást jelzi, ugyanis kimondja, hogy nem a támadó és a védekező személynél lévő eszközök veszélyességét, hanem a konkrét helyzetben az egymással szemben álló személyek adottságait, a személyek számarányát, fizikai különbségeiket kell vizsgálni. Az arányosság másik oldala a kárárányosság, ez a támadónak okozott személyi sérülés és vagyoni kár mértékével kapcsolatos. A védekező büntetőjogi felelőssége megállapítható, ha elhárító magatartása során olyan kárt okoz, amely nem volt szükséges.⁴⁷

A 15. számú irányelv leszögezi: az elhárító magatartás akkor arányos, ha nem idézett elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna. Az élet ellen irányuló támadás esetén – a joggyakorlat ezt kiegészítette a nemi szabadság elleni támadás esetével –, a védett jogtárgyak egyenértékűsége folytán az arányosságot nem kell vizsgálat tárgyává tenni. A Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében megállapította: a jogos védelemben kifejtett elhárító tevékenység arányosságának vizsgálatánál a támadás lehetséges következményeinek és nem a támadó szándéka felismerésének van jelentősége.⁴⁸

Ha az elhárító magatartása ugyanazon törvényi tényállás keretein belül maradt, mint a támadóé, akkor a joggyakorlat azt arányosnak tekintette. Eszerint tehát a súlyos testi sértésre irányuló támadást akár életveszélyt, vagy halált okozó testi sértéssel is el lehet hárítani, amíg a halál okozása szándékon túli eredmény, de a szándékos emberölés már elfogadhatatlan ebben a körben.⁴⁹

A tetteges becsületsértés esetén az életveszélyes sérülést okozó támadás nem tekinthető arányosnak.⁵⁰

Ha a támadás kizárólag vagyoni javak ellen irányul, vitatott, hogy meddig tekinthető arányosnak a védekezés. Edvi Illés kifejti: ha a jogsértés másként is megakadályozható, illetve a kár megtérítése várható, személy elleni erőszak nem alkalmazható, mivel túllép a szükségesség mértékén.⁵¹

A jogirodalomban vita tárgyát képezi, hogy a tisztán vagyon elleni támadással szemben arányosnak tekinthető-e a támadó testi épségének sértése, míg a szándékos emberöléssel való elhárítás egyértelműen elfogadhatatlan ebben

⁴⁴ BELOVICS: i. m. 122.-123. o.

⁴⁵ SZÉKELY: i. m. 1983, 219. o.

⁴⁶ BELOVICS: i. m. 107. o.

⁴⁷ BELOVICS: i. m. 108. o.

⁴⁸ BH 1989.138.

⁴⁹ BELOVICS: i. m. 110-111. o.

⁵⁰ BELOVICS: i. m. 117.o.

⁵¹ EDVI Illés: i. m. 348. o.

a körben.⁵²

Alapvetően két, egymástól markánsan eltérő álláspontot különböztethetünk meg. Ujvári Ákos szerint a tisztán vagyoni elleni támadás esetében az egymásnak feszülő jogi tárgyak heterogének, ezért az arányosság követelményének érvényesítése fogalmilag képtelenség.⁵³ Ezzel szemben Belovics Ervin álláspontja szerint „létezik olyan közös nevező, mértékegység, amelynek alapján minden bűncselekmény (tényállásszerű cselekmény) megmérhető, illetve összevethető”, ez a közös nevező pedig az adott bűncselekményre meghatározott büntetési tétel.⁵⁴

Az arányossággal szemben felmerülő legfőbb kritika a már fentebb említett tény, hogy az a tételes jogszabályban nem jelenik meg, ezért alkotmányosságát több szerző is vitatja. Gellér Balázs szerint: „Az arányosság nem törvényi követelmény, és a joggyakorlat alkotmányellenesen, illogikusan és az élettől elrugaszkodva alakította ki és sokszor alkalmazza is azt is.”⁵⁵ Hasonlóan fogalmaz Ujvári Ákos is: „[...] az elhárító magatartás [...] arányosságának megkövetelése a Btk. 29. § (1) bekezdésében megszövegezett szükségesség kritériumán túlterjeszkedő, az alkotmányos büntetőjogban megengedhetetlen contra legem, in peius jogértelmezés eredménye.”⁵⁶

Ujvári az arányosság fogalmát mind alkotmányos, mind jogértelmezési, mind elvi szempontból elvetendőnek tartja.⁵⁷ Helyette arra tesz javaslatot, hogy a szükségesség megállapítása során az elhárítási célzatot kell vizsgálat tárgyává tenni, ezzel utalva a 15. számú irányelvben megfogalmazott tételre: a támadáselhárítás mint cél szabja meg a jogos védelem határát, ez jelöli ki a jogszerű védekezés érvényességi területét.⁵⁸ Mészáros Ádám ezzel a nézettel kapcsolatban azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a jogos védelem törvényi szabályozása az arányossághoz hasonlóan semmilyen utalást nem tartalmaz a védelmi szándékra, tehát ez a megoldás semmi esetre sem lenne alkotmányosabb, mint a kritikával illetett joggyakorlat.⁵⁹

Belovics Ervin ezzel szemben nem tartja elvetendőnek az arányosság fogalmát, annak normaszövegben való feltüntetését javasolja.⁶⁰ Ugyanez a gondolat jelenik meg Wiener A. Imre⁶¹, illetve Ligeti Katalin⁶² javaslatában is.

2.4. A kitérés kötelezettség

A büntetőjog története során változott, hogy mennyiben követelte meg a jog, hogy a megtámadott erre fennálló lehetősége esetén elhárítás helyett az

⁵² BELOVICS: i. m. 118-119. o.

⁵³ UJVÁRI Ákos: *A jogos védelem megítélésének új irányai* (Ad Librum, Budapest, 2009) 217. o.

⁵⁴ BELOVICS: i. m. 118. o.

⁵⁵ GELLÉR: i. m. 172. o.

⁵⁶ UJVÁRI: i. m. 204. o.

⁵⁷ UJVÁRI: i. m. 217. o.

⁵⁸ UJVÁRI: i. m. 224-225. o.

⁵⁹ MÉSZÁROS Ádám: *Büntetőjogi kodifikációk alkonyán és hajnalán* (Virágmandula Kft., Pécs, 2012) 101. o.

⁶⁰ BELOVICS: i. m. 124. o.

⁶¹ WIENER A. Imre: *A Btk. általános része de lege ferenda* (MTA Jogtudományi Intézete, Budapest, 2003) 172. o.

⁶² LIGETI Katalin: Az új büntető törvénykönyv általános részének koncepciója. In: *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006./1. szám, 20. o.

elmenekülést válassza. A jogos védelem intézményének fejlődésében jelentős szerepet játszó középkori itáliai jogtudomány sem tekinthető egységesnek: egyes szerzők kifejezetten kizárták, míg mások kötelezőnek tartották.⁶³ A Tripartitum szerint abban az esetben is büntetlen a támadó megölése, ha mód van becsülettel is menekülni, a menekülés tehát csak a „lelkiismeret törvényszéke” előtt kötelező.⁶⁴

A Codex Carolina Criminalis csak akkor írta elő a menekülést, ha ez a megtámadottra nézve nem volt veszélyes és nem sértette a becsületét.⁶⁵ Sem a francia joggyakorlat, sem a Code Pénal nem követelte meg a menekülés választását.⁶⁶

Az előírást a Csemegi kódex sem tartalmazta, és a joggyakorlatban sem jelent meg. Ujvári Finkeyt idézi: „A futás, a menekülés lehetősége a támadás előtt nem zárja ki a jogos védelmet. Az állam nem kötelezheti gyávaságra a polgárokat, a jog nem köteles futni a jogtalanság előtt”.⁶⁷

Az 1950-es évekig az ítélkezési gyakorlat a kitérés kötelezettség hiányát egységesen elfogadta, ekkor viszont a joggyakorlat áttért arra az álláspontra, hogy nincs helye a jogos védelem megállapításának abban az esetben, ha valakinek lett volna lehetősége menekülni, mivel az ilyen esetben kifejtett védekező magatartás nem szükséges.⁶⁸ A következő évtizedekben mind a gyakorlatban, mind a jogirodalomban változatos álláspontok születtek.⁶⁹

Az 1978-as Btk. a kitérés kötelezettségéről nem rendelkezett, megtette helyette ezt a 15. számú irányelv: a megtámadott általában nem köteles meneküléssel kitérni, azonban kivételesen a büntetőjogilag közömbös elhárítási mód választásának a kötelezettsége terheli a hozzátartozót a felmenője, testvére vagy házastársa részéről ellene irányuló támadás esetén.⁷⁰

A kitérés kötelezettséget tételes jogi rendelkezés nem írta elő, ezért az irányelven alapuló joggyakorlatot az idézett Szerzők törvénysértőnek találták.⁷¹ A jogalkotó észelve a problémát a Btk.-t módosító 2009. évi LXXX. törvénnyel kimondta: a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás előtt. A szabályozást az új büntető törvénykönyv is fenntartja, ezért a későbbiekben nem térek vissza a téma tárgyalására.⁷²

2.5. A jogos védelem beszámítási képességet kizáró esete

Az 1978. évi IV. törvény 29. § (2) bekezdése felállít egy olyan büntethetőséget kizáró okot, mely arra vonatkozik, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedtségből vagy menthető felindulásból lépi túl. A büntethetőség kizárása ebben az esetben azon alapul, hogy a védekező felismerési, akarati vagy értékelő képességét

⁶³ DEGRÉ: i. m. 45. o.

⁶⁴ DEGRÉ: i. m. 126-27. o.

⁶⁵ DEGRÉ: i. m. 52. o.

⁶⁶ DEGRÉ: i. m. 84-85. o.

⁶⁷ UJVÁRI Ákos: Gondolatok a kitérés (menekülési) kötelezettségről In: *Béligyi Szemle* 2012/1. szám, 84. o.

⁶⁸ UJVÁRI: i. m. 2012, 85-86. o.

⁶⁹ BELOVICS: i. m. 101-102. o.

⁷⁰ BELOVICS: i. m. 102-103. o.

⁷¹ BELOVICS: i. m. 103. o. illetve UJVÁRI: i. m. 2012., 87.o.

⁷² 2012. évi C. törvény 22. § (4) bekezdés

korlátozza, illetve kizárja a támadás hatására kialakuló tudatzavaros állapota. E tudatzavar fennállásának megítélésére nem az elmeszakértő, hanem a jogalkalmazó jogosult.⁷³

2.6. A megelőző jogos védelem

A megelőző jogos védelem intézményét a korábbi Btk.-t módosító 2009. évi LXXX. törvény vezette be, ezelőtt az ítélkezési gyakorlat nem ismerte el, mivel a korábban uralkodó nézőpont szerint a védőberendezés telepítésekor támadás hiánya miatt nem áll fenn a jogos védelmi helyzet.⁷⁴

A megelőző jogos védelem intézményének célja olyan jövőbeli jogtalan támadás elhárítása, amely a védekező, vagy más személye, illetve vagyona ellen irányul. A jogos védelemmel szemben a megelőző jogos védelem nem terjed ki a közérdek védelmére.⁷⁵

A szabályozás fő követelményként támasztja a védelmi eszközzel szemben, hogy az az élet kioltására nem lehet alkalmas. Így például kizárható az automatikusan működésbe lépő lőfegyver, robbanóanyagok elrejtése vagy nagyfeszültségű áram kerítésbe vezetése. További megkötések hiányában vagyron elleni támadás esetén is előidézhet súlyos testi sérülést a telepített berendezés.⁷⁶

Fontos követelmény, hogy az eszköz csak magának a támadónak idézhet elő sérelmet, vétklen személynek okozott sérelemért a védőeszköz telepítője felelősséggel tartozik.⁷⁷

További feltételként fogalmazza meg a törvény, hogy a védekezőnek az eszköz telepítésekor a sérelem elkerülése érdekében mindent meg kell tennie, ami tőle az adott helyzetben elvárható. Ez alapján tehát mind a védekező személyét, mind a konkrét szituációt vizsgálni kell. A kötelezettség figyelemfelkeltő jelzéssel, veszélyre figyelmeztető felirat elhelyezésével teljesíthető.⁷⁸

A jogintézmény átfogó kritikáját Mészáros Ádám fogalmazta meg. Problémásnak tartja, hogy felmerülhet olyan eset, amikor az eszközt annak tudatában telepítik, hogy az az élet kioltására alkalmatlan, de a támadó mégis meghal, például csapdába esik és elvérzik. Az ilyen esetben nem egyértelmű, hogy terheli-e felelősség és milyen jogcímen a védekezőt.⁷⁹ Ha a támadás megszűnik az eszköz működésbe lépése miatt, de az fogva tartja a támadót, nincs mód az időbeli túllépés megakadályozására, mivel a védekező nincs jelen, ugyanígy nincs módja az önkéntes eredményelhárításra sem.⁸⁰ Mészáros összességében a megelőző jogos védelemről szóló rendelkezés elhagyását javasolja, mivel a szabály „olyan felelősséget terhel a védelmi berendezés telepítőjére, amit ő maga az eszköz

⁷³ BUSCH (szerk.): i. m. 179. o.

⁷⁴ BELOVICS: i. m. 125. o.

⁷⁵ 1978. évi V. törvény 29/A. §

⁷⁶ BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I.* (HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó, Budapest, 2012) 252. o.

⁷⁷ BUSCH Béla (szerk): *Büntetőjog – Általános Rész* (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010) 179. o.

⁷⁸ BUSCH (szerk.): i. m. 179. o.

⁷⁹ MÉSZÁROS: i. m. 120. o.

⁸⁰ MÉSZÁROS: i. m. 121. o.

telepítésekor fel sem tud mérni.”⁸¹

3. A jogos védelem a 2012. évi C. törvény alapján

A jogos védelem új szabályozását a 2012. évi C. törvény IV. fejezetében, a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok között sorolja fel. Az új Btk. orvosolja azt a dogmatikai hiányosságot, amit a jogirodalomban többek felrótak az 1978. évi Btk-nak, nevezetesen különbséget tesz az elkövető büntethetősége és a cselekmény büntetendősége között.⁸²

3.1. A jogos védelem alapesete - a 22. § (1) bekezdés szerinti jogos védelem

Az új Btk. 22. § (1) bekezdése szerinti jogos védelem tartalmilag nem tér el a már ismertetett korábbi Btk. 29. § (1) bekezdésétől. A továbbiakban ezért csak a korábbi szabályozástól eltérő részletekre térek ki.

A fentebb ismertettek alapján az arányosság problematikája volt a jogos védelem egyik megoldásra váró kérdése. Az új Btk. eredeti javaslata felvette az arányosság követelményét a törvényszövegbe, azonban egy önálló képviselői indítvány révén végül kikerült az elfogadásra került szövegből. A miniszteri indokolás szerint: „[...] továbbra is a szükségesség követelménye vizsgálendő, a hatályos Btk-hoz hasonlóan. Az arányosság fogalmát a hatályos Btk. sem tartalmazza, azt a bírói gyakorlat alakította ki [...]. Az arányosság kérdését a bíróság minden esetben egyedileg, az ügy részleteinek ismeretében vizsgálja a szükségesség törvényi fogalmának keretei között. A törvény a kialakult joggyakorlatot továbbra sem kívánja a jogszabályban megjeleníteni.” Az indokolás alapján az a következtetés vonható le, hogy a „jogalkotó [...] nem legalizálta az ítélezési gyakorlatot, amiből arra lehet következtetni, hogy a védelmi cselekmény egyetlen kritériuma a szükségesség.” Eszerint pedig a jövőben nem lehet vizsgálat tárgyává tenni, hogy a támadó által okozott vagy okozni kívánt sérelemnél aránytalanul súlyosabb sérelmet okozott-e a védekező személy magatartása, így a jogalkalmazónak a jövőben csak azt kell vizsgálnia, hogy szükséges volt-e az elhárító magatartás kifejtése.⁸³

Ugyanakkor a korábban kifejtettek szerint a jogalkalmazói gyakorlatban a szükségesség megítélésénél megfigyelhető egy olyan felfogás is, amely a szükségesség részének tekinti az arányosságot, tehát csak az az elhárítás szükséges, ami a támadással arányos is egyben.⁸⁴ Erre utal annak az említett önálló képviselői indítvány indokolása is, amely elfogadásával a törvényjavaslatból kikerült az arányosság fogalma: „Mára széles körben elfogadottá vált az a büntetőjogi nézet, mely szerint a szükségesség magában foglal bizonyos mértékű arányosságot is.”⁸⁵ Mivel az új Btk. sem a jogos védelem szabályai, sem az értelmező rendelkezések között nem határozza meg, hogy a jogalkotó mit tekint szükségesnek, így ez

⁸¹ MÉSZÁROS: i. m. 121. o.

⁸² BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 221. o.

⁸³ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 249. o.

⁸⁴ BELOVICS: i. m. 122. o.

⁸⁵ <http://www.parlament.hu/irom39/06958/06958-0101.pdf> Utolsó letöltés időpontja: 2013. február 3.

továbbra is a bírói mérlegelés tárgya marad, ezért konkrét, az új Btk-ra alapított ítéletek nélkül nem lehet kizárni azt a lehetőséget, hogy egyedi ügyben a bíróság visszatérjen az arányosság vizsgálatához a korábbi joggyakorlatnak megfelelően.

Az új Btk. érdemileg nem változtatott a jogos védelem beszámítási képességet kizáró esete és a megelőző jogos védelem szabályozásán, ezért ezeket az eseteket külön nem vizsgálom.

3.2. A 22. § (2) bekezdés szerinti jogos védelem

Az új Btk. által a jogintézmény szabályozásába bevezetett legnagyobb újdonságot a 22. § (2) bekezdésben felállított megdönthetetlen védelem jelenti. A törvény ugyanis „[...] a jogos védelmi helyzetet kiszélesíti, és törvényi vélelmet állít fel arra, miszerint vannak esetek, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen irányult, és ilyenkor már a jogtalan támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének túllépésére. [...] a bíróságnak nem kell vizsgálnia a szükséges mérték kérdését.”⁸⁶ A bírói mérlegelés ilyen irányú szűkítése révén gyakorlatilag lehetetlenné vált azon egyedi esetek értékelése, melyek a feltételezett általános szituációktól eltérnek.⁸⁷ A támadás tényleges irányultsága és a védelmi cselekmény terjedelme tehát indifferenssé vált a megjelölt objektív feltételek fennállása esetén. A megdönthetetlen vélelemmel élet elleni támadássá nyilvánított jogtalan támadás jogszerűvé teszi az élet kioltását abban az esetben is, ha az ilyen elhárítás az adott helyzetben nem volt szükséges.⁸⁸

A törvény a praesumptio iuris et de iure alkalmazhatóságát három esetkörben írja elő:

3.2.1. Személy elleni támadás

Személy elleni támadás esetén akkor áll fenn a védelem, ha a támadást éjjel vagy fegyveresen vagy felfegyverkezve vagy csoportosan követik el. A vélelmet tehát nem lehet alkalmazni, ha a jogsértő magatartás a vagyon, vagy a közérdek ellen irányul, továbbá a támadásnak itt már megkezdettnek kell lennie, nem elégséges a közvetlen fenyegetettség. A Btk. azonban nem határozza meg, hogy mely magatartásokat tekintí ebben a körben személy elleninek, ezért „akár egy folyamatos szitkozódásban megnyilvánuló vagy egy tetteges becsületsértés is elhárítható a támadó megölésével”, ha e magatartás tanúsítása során valamely felsorolt körülmény fennáll.⁸⁹

Az objektív kritériumok közül az „éjjel” fogalmát a Btk. nem határozza meg. Ennek hiányában a magánlaksértéssel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatra támaszkodhatunk, mely szerint városokban általában este tizenegy és hajnali öt óra

⁸⁶ Az új Btk. miniszteri indokolása – forrás: <http://www.parlament.hu/irom39/06958/06958.pdf>, Utolsó letöltés időpontja: 2013. február 3.

⁸⁷ TÓTH Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. In: *Büntetőjogi Szemle*, 2012/1. szám, 28. o.

⁸⁸ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 250. o.

⁸⁹ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 250. o.

között megvalósított cselekmény minősül éjjel elkövetettnek, míg a kisebb helyeken a helyi szokások figyelembevételével az este tíz órát kell számításba venni.⁹⁰

A fegyveres, a felfegyverkezett és a csoportos elkövetés fogalmát a Btk. az értelmező rendelkezései között határozza meg a 459. § (1) bekezdés 5., 6., illetve 3. pontjában.

3.2.2. Lakásba történő jogtalan behatolás

Lakásba való jogtalan behatolás esetén akkor kell úgy tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha azt éjjel vagy fegyveresen vagy felfegyverkezve vagy csoportosan követik el. A körülmények fennállásának megítélésére a személy elleni támadásnál kifejtettek az irányadók.

A lakás fogalmát a jogalkalmazói gyakorlat a magánlaksértés törvényi tényállása körében alakította ki. Eszerint azok a zárt helyek minősülnek lakásnak, melyek rendeltetésszerűen emberi tartózkodási helyként illetve rendszeres éjjeli szállásként szolgálnak. Az ítélkezési gyakorlat ebbe a körbe sorolja az ideiglenes jellegű szállásokat is, mint a szállodai vagy kollégiumi szoba, lakóház, lakókocsi.⁹¹

A lakással rendelkezni jogosult személy beleegyezése hiányában fog jogtalannak minősülni a lakásba való behatolás, de nem alapozza meg a vélelem alkalmazását, ha a lakásba jogszerűen a bejutó személy utóbb a lakásból felszólítás ellenére nem távozik.⁹²

3.2.3. A lakáshoz tartozó bekerített helyre történő jogtalan, fegyveres behatolás

A vélelem alkalmazásának utolsó esete a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás. Itt a vélelmet csak az a jogtalan behatolás alapozza meg, amelyet fegyveresen követnek el. „A bekerített hely olyan összefüggő körülhatárolt terület, ahová csak a belépésre szolgáló eszközök (ajtó, kapu) használatával lehet belépni, illetve a bejutás fizikai erőlködéssel csak azon az akadályon (kerítés) keresztül lehetséges, amelyet a hely védelme végett emeltek.”⁹³ Fontos tényállási elem, hogy a bekerített helynek lakáshoz kell tartoznia, üres telek esetén a szabály nem alkalmazható.⁹⁴

4. A jogos védelem új szabályozásának értékelése

A jogos védelem új szabályainak ismertetését követően azoknak az értékelésére térek rá. Először azt kívánom összefoglalni, hogy az új büntetőkódex ismertetett szabályozása mennyiben tett eleget azoknak az elvárásoknak, kritikáknak, amelyeket az utóbbi évtizedben a hazai jogirodalom képviselői problémás pontként érzektek a korábbi Btk. szabályozásával kapcsolatban.

⁹⁰ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 250. o.

⁹¹ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 251. o.

⁹² BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 251. o.

⁹³ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 251. o.

⁹⁴ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 252. o.

Természetesen ezen a helyen nincs sem mód, sem szükség valamennyi felmerült javaslat ismertetésére, ezért csupán a joggyakorlat szempontjából is kiemelt relevanciával bíró kérdésekre fogok kitérni.

Ezt követően azt teszem a vizsgálat tárgyává, hogy a jogos védelem szabályozási körében elfogadott törvényi vélelem mennyiben változtathatja meg a felmerülő ügyek megítélését, vagyis a megválaszolandó kérdésem: szükséges volt-e a törvényi vélelem felállítása?

A jogos védelem szabályai kétségkívül kapcsolatba hozhatóak az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal, ezért a vizsgálódásom harmadik aspektusa az, hogy alkotmányos, jogállami keretek között mennyiben fogadhatóak el a törvény rendelkezései. Itt elsősorban az élethez való jog szerkezetének vizsgálata útján igyekszem feltárni az említett alapjog és a jogos védelem kapcsolatát, különös figyelmet szentelve az államot terhelő életvédelmi kötelezettség teljesülésének kérdésére. Végül rövid kitekintéssel összevetem az új szabályozást a Magyarországra kötelező Római Szerződés vonatkozó rendelkezéseivel és a strasbourgi joggyakorlattal, arra keresve a választ, hogy a felállított törvényi vélelem megfelel-e a hazánk által vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeknek.

4.1. Beteljesült és beteljesületlen várakozások

A következőkben tehát azt vizsgálom, hogy az új Btk. jogos védelemre vonatkozó rendelkezései mennyiben tesznek eleget a büntető-jogirodalom képviselői által megfogalmazott elvárásoknak és követelményeknek.

Az új büntetőkodez normaszövege a korábbi Btk-val szemben különbséget tesz az elkövető büntethetőségét és a cselekmény büntetendőségét kizáró okok között, ez a distinkció a jogos védelem egyes esetei között is érvényre jut.⁹⁵ A bevezetett különbségtételt több szerző is szorgalmazta⁹⁶. A büntetendő cselekmény olyan diszpozíciószerű magatartás, amely a védett jogtárgyat sérti vagy veszélyezteti. A 22. § (1) bekezdés szerinti jogos védelem esetében objektív körülmények vizsgálандók, melyek fennállása esetén az elkövető magatartása nem valósít meg bűncselekményt, ezért a cselekmény nem büntetendő. Ezzel szemben a 22. § (3) bekezdése a beszámítást, így az elkövető büntethetőségét zárja ki, amely minden esetben szubjektív körülmények mérlegelésén alapul.

A törvényszöveg ezzel szemben adós maradt a támadás fogalmának a pontosításával vagy épp helyettesítésével. A korábbi Btk. rendelkezéseinek nyelvtani értelmezése alapján nem volt egyértelműen eldönthető, hogy a jogellenes mulasztás, vagy az elkövető ideiglenes passzív magatartása megalapozza-e a jogos védelmi helyzet megállapítását⁹⁷. A kérdést egyértelműen tisztázta volna, ha a „jogtalan támadás” kifejezést a jogalkotó a jóval tágabban értelmezhető, így a mulasztást is magában foglaló „jogtalan cselekménnyel” cseréli fel, ahogy azt

⁹⁵ 2012. évi C. törvény 15. § valamint 22. § (1) és (3) bekezdés

⁹⁶ BELOVICS: i. m. 199. o., LIGETI i. m. 20. o., UJVÁRI: i. m. 2009, 44-45. o.

⁹⁷ A bírói gyakorlat ugyanakkor elmozdult ebbe az irányba. ld: BH 1997.512.

Belovics Ervin és Mászáros Ádám is javasolta.⁹⁸

A legsúlyosabb mulasztás azonban mindenképpen az, hogy elmaradt az arányosság szerepének a minden vita lezárására alkalmas tisztázása. A fentebb kifejtettek alapján látható, hogy a jogalkotó eredeti szándéka a fogalom törvényszövegben való feltüntetése volt, ahogy azt az irodalomban többen is szorgalmazták.⁹⁹ Az eredeti javaslatot módosító képviselői indítvány pedig némileg ellentmondásos: az arányosság elvetését egyrészt a jogi tárgyak összehasonlíthatatlanságával, másrészt azzal a bírói gyakorlattal indokolja, mely a védekező személy lehetőségeit arra hivatkozva tágította, hogy a jogos védelem korlátja nem az arányosság, hanem a szükségesség. Ennek ellentmond azzal, hogy leszögezi: „a szükségesség magában foglal bizonyos mértékű arányosságot is”. Következtetésképpen megállapíthatjuk, hogy az új Btk. közel sem rendezte el megnyugtatóan a kérdést, tehát továbbra sem egyértelmű, hogy a bíróságnak milyen szempontokat kell mérlegelnie a szükségesség vizsgálatakor, és hogy az arányosság vizsgálatának kialakult gyakorlata ebben a körben alkalmazható-e a továbbiakban. Így tehát ennek a többek által alkotmányellenesnek¹⁰⁰ titulált gyakorlatnak a továbbélése elsősorban a bíróságok jogértelmezésétől függ majd, ami az alkotmányos büntetőjog garanciáinak ellentmondani látszik.

Sem az új büntetőkódexben, sem a jogirodalomban nem keltett különösebb visszhangot Székely Jánosnak a még 1994-ből származó, azonban mindenképpen megfontolásra méltó javaslata. A szerző a tanulmányában arra a méltánytalan helyzetre hívta fel a figyelmet, hogy ha a védekezőt az elhárítás szükséges mértékének túllépése miatt megbüntetik, az erkölcsi bizonyítványába élet, vagy testi épség ellen elkövetett bűntett kerül, anélkül, hogy bármi utalna arra, hogy a cselekményt voltaképpen jogtalan támadás elleni védekezés helyzetében követte el, tehát nem ő volt az agresszor. Székely ezért azt javasolta, hogy a Különös Részbe kerüljön felvételre a védekezés szükséges mértékének túllépése, immár sui generis bűncselekményként.¹⁰¹

4.2. Az új szabályozás vizsgálata a büntetőjog szemszögéből

A következőkben azt teszem a vizsgálat tárgyává, hogy a jogos védelmi helyzet megítélésén mennyiben változtat az új Btk. szabályozása, elsősorban a felállított megdönthetetlen vélelemre koncentrálva. Az egyszerűség kedvéért a vélelem eseteit a törvényben megszabott sorrend szerint vizsgálom.

4.2.1. Jogos védelem az élet elleni támadás esetén

A korábbi törvényen alapuló 15. számú irányelv és bírói gyakorlat általánosan elismerte, hogy az élet ellen irányuló támadás esetén a jogos védelem körébe

⁹⁸ BELOVICS: i. m. 203. o., MÉSZÁROS: i. m. 153. o. - Ellentétes véleményt fogalmaz meg Ujvári, aki az itt kifejtett dogmatikai konstrukciót megalapozatlannak tartja: UJVÁRI: i. m. 2009., 82. o.

⁹⁹ BELOVICS: i. m. 203. o., LIGETI: i. m. 20. o., MÉSZÁROS: i. m. 101. o., WIENER: i. m. 172. o.

¹⁰⁰ GELLÉR: i. m. 172. o., UJVÁRI: i. m. 2009., 204. o.

¹⁰¹ SZÉKELY: i. m. 1994., 164. o.

tartozik, ha a védekező a támadóját megöli. Ha a támadás célja egyértelműen a megtámadott életének a kioltása volt, a bíróság a támadó életének elvételével járó védekezést jogosnak ismerte el a jogi tárgyak egyenértékűsége folytán.¹⁰² Az új Btk. 22. § (2) bekezdése ezen az esetkörön tehát nem változtatott.

4.2.2. Jogos védelem egyéb személy elleni támadás esetén

Az új Btk. szabályozásának ismertetése során kifejtettek szerint a 22. § (2) bekezdés a) pontja alapján élet elleni támadásnak kell tekinteni minden személy elleni támadást, ha elkövetése során az ott felsorolt körülmények bármelyike fennáll (éjjeli, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan történő elkövetés).

Tény, hogy bizonyos esetekben nem várható el a megtámadottól, hogy a rendelkezésére álló pár másodperc alatt a támadó személyiségéből, testi erejéből, indulati kijelentéseiből reálisan felmérje, hogy vajon a támadás élete ellen irányul-e, vagy az csupán testi épségét fenyegeti. Ezekben az esetekben indokolt, hogy a szükségesség (és az arányosság?) kérdésének vizsgálata során a jog a jogszerűen védekező mellett álljon és a támadás kockázatát az a fél viselje, aki a jogtalanság talajára merészkedett. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy ennek a helyzetnek a kezelésére mind a korábbi Btk., mind az új Btk. egyéb rendelkezései alkalmasak lehetnek. A védekező ugyanis nem büntetendő, ha az elhárítás szükséges mértékét ijedség vagy menthető felindulás hatása alatt lépi túl.¹⁰³

Ha pedig az ijedségből illetve menthető felindulásból eredő tudatzavart állapotot nem lehetett megállapítani, a bíróság az arányosság mérlegelésekor a testi épség ellen irányuló támadás esetében eddig is arányosnak fogadta el az életveszélyt vagy halált okozó testi sértést megvalósító elhárítást is.¹⁰⁴ A jogos védelmi helyzet megállapítását tehát csak az emberölés egyenes illetve eshetőleges szándékkal történő elkövetése esetén zárta ki a joggyakorlat.

A rendelkezés alapvető hiányossága, hogy nem definiálja, hogy e körben mely bűncselekményeket kell személy elleninek tekinteni. Így a személyiségi jogokat sértő cselekmény is megalapozhatja a védelem alkalmazását, akár egy tetteges becsületsértés ellen is jogos védekezésnek minősülhet a támadó megölése, ha arra a törvényben meghatározott objektív körülmények fennállása alatt kerül sor.¹⁰⁵

A vélelmet megalapozó körülmények közül a fegyveres személy elleni támadás esete az, amelyik véleményem szerint leginkább indokolhatóvá teszi a rendelkezést. Az Btk. szerint az követi el fegyveresen a bűncselekményt, aki lőfegyvert, robbanóanyagot, robbantószer, az utóbbi kettő felhasználására szolgáló készüléket tart magánál, vagy a bűncselekményt ezek utánzatával fenyegetve követi el.¹⁰⁶ Fegyveres támadás esetén a megtámadott valóban joggal vélheti azt, hogy a támadó életének kioltására, és nem csupán becsületének csorbítására

¹⁰² 15. számú irányelv III./4. pont

¹⁰³ 1978. évi IV. törvény 29. § (2) bekezdés illetve 2012. évi C. törvény 22. § (3) bekezdés

¹⁰⁴ 15. számú irányelv III./4. pont

¹⁰⁵ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – Tóth: i. m. 250. o.

¹⁰⁶ 2012. évi C. törvény 459. § (1) bekezdés 5. pont

törekszik.¹⁰⁷

A csoportosan történő elkövetés megítélése azonban már vethet fel vitás kérdéseket. A Btk. szerint csoportosan követik el a bűncselekményt, ha az elkövetésben legalább három személy vesz részt. A csoportban bármilyen elkövetői alakzatban, így tettesként, társtettesként, felbujtóként és bűnsegédként is részt lehet venni. A részesek viszont csak akkor tekinthetők a csoport tagjainak, ha maguk is a cselekmény helyszínén működnek közre a bűncselekmény elkövetésében.¹⁰⁸

A bűnsegély passzív magatartással is megvalósítható (pszichikai bűnsegély), amennyiben a bűnsegéd a tettes szándékáról tud, vele szándékegységben van, és jelenlétével szándékerősítőleg hat a tettesre.¹⁰⁹ Visszatérve a tetteleges becsületsértés példájára, a becsületsértővel lévő, vele egyetértő, és rá bátorítólag ható barátok jelenléte is megalapozhatja tehát a vélelem alkalmazását.

A csoportosan történő elkövetés esetköre más problémával is terhelt. Előfordulhat ugyanis, hogy a védekező nem tud, nem is tudhat a csoportosan történő elkövetésről, ha a felbujtói vagy a bűnsegédi magatartás számára nem észlelhető, mert például a csoport tagjai csak a helyszínt figyelik, vagy a szállítást végzik. Mivel a törvényszövegből nem következik, hogy a védekező tudatának ki kell terjednie a körülmény fennállására, ezért ha a védekező tényállásszerű ölési cselekményt hajt végre, voltaképpen a büntetőjogi felelősségre vonás alóli mentesülését pusztán a körülmények számára szerencsés fennállása alapozhatja meg.

A Btk. szerint a felfegyverkezve történő elkövetés is megalapozza a vélelem alkalmazásának lehetőségét. A törvény alapján az követi el felfegyverkezve a bűncselekményt, aki az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében az élet kioltására alkalmas eszközt tart magánál.¹¹⁰ Ahogy a csoportos elkövetésnél, itt sem kell a megtámadott tudatának kiterjednie a felfegyverkezés körülményére. Ha tehát a nappal, egy elkövető által megtámadott személy a tetteleges becsületsértést az élet kioltásával hárítja el, és utóbb kiderül, hogy az elkövető zsebében egy kés lapult, máris fennforog a büntetendőséget kizáró ok; a védekező számára ismételtlen a szerencse alapozta meg a büntetlenséget.

4.2.3. Lakásba történő jogtalan behatolás

A Btk. 22. § (2) bekezdésének b) pontja állítja fel azt a vélelmet, mely szerint élet kioltására is irányuló magatartásnak kell tekinteni a lakásba történő jogtalan behatolást, ha a felsorolt körülmények bármelyike fennáll.

A jogalkotó ezzel a rendelkezéssel valójában a magánlaksértés egyik esetkörét minősítette élet kioltására irányuló cselekménynek.¹¹¹ Ha ugyanis a lakásba jogtalanul behatoló személy elleni támadást követ el, a Btk. 22. § (2) bekezdés a)

¹⁰⁷ Hasonló gondolattal találkozunk a Tripartitumban is: „Mert aki másra kivont karddal támad, arról mindjárt föl lehet tenni, hogy vagy meg akarja ölni, vagy halálos sebet szándékozik rajta ejteni.” – WERBÓCZY: i. m. 508. o. – XXI. cím 1. §

¹⁰⁸ 2/2000. BJE

¹⁰⁹ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 335. o.

¹¹⁰ 2012. évi C. törvény 459. § (1) bekezdés 6. pont

¹¹¹ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH: i. m. 252. o.

pontjának alkalmazásának lenne helye. A magánlaksértés a lakásba belépéssel befejezetté válik¹¹², ezért a korábbi joggyakorlat általában nem ismerte el, hogy ilyen helyzetben egyáltalában fennállna a jogos védelmi helyzet, amíg az elkövető nem valósított meg más bűncselekményt.

Ha a magánlaksértés nem társul személy elleni erőszakkal, feltehető, hogy a támadó célja valamilyen vagyon elleni bűncselekmény elkövetésére irányul, így a vélelem valójában a vagyon elleni támadások esetén teszi lehetővé akár a támadó életének kioltását is.

Tóth Mihály tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy hasonló rendelkezés Európában példa nélküli. A svéd, illetve a finn Btk. a jogos védelem lehetőségét kiterjeszti arra az esetre, ha valaki jogellenesen behatol, vagy azt megkísérli másnak a lakásába, házába, műhelyébe vagy hajójába, azonban ezeket nem minősítik élet elleni támadásnak, csak a jogos védelmi helyzetet terjesztik ki erre az esetkörre is.¹¹³

A törvényben meghatározott objektív feltételek ugyanazok, mint a személy elleni támadásnál felsoroltak, így az ott említett vitás pontok is ugyanúgy fennállnak.

4.2.4. A lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás

Ahogy a fegyveresen megvalósított személy elleni támadás esetében, a bekerített helyre történő fegyveres behatolás esetében is viszonylag igazolható a vélelem felállítása. Székely Jánosnál olvashatjuk: „Kerítésen keresztül nem érkezik jószándékú ember.”¹¹⁴ A Btk. ehhez még hozzáteszi a fegyveres elkövetés konjunktív feltételét is. Egy ilyen behatolás esetében talán valóban túlzó elvárás lenne a megtámadotttól, hogy látva a kertjében felé fegyverrel közeledő személyt, bevárja, amíg az olyan közel ér hozzá, hogy minden kétséget kizáróan megállapíthassa, hogy milyen szándékkal érkezett.

A vélelem felállításának indokoltságát azonban mégis megkérdőjelezhetjük, hiszen az előbb felvázolt esetben a Btk. 22. § (1) bekezdése is alkalmazható, mivel a lövésre szegezett fegyverrel érkező behatoló cselekménye már közvetlenül fenyegető támadás, ezért a megtámadott eddig is védekezhetett ilyen helyzetben. Ha pedig a védekező a fegyveresen behatoló életét egy ilyen helyzetben kioltja, a bíróság a korábbi gyakorlat szerint szabadon mérlegelhetett, hogy a teljes szituáció alapján ezt a cselekményt hogyan értékeli.

4.3. A joggal való visszaélés kérdése

A korábbiakban megvizsgáltak szerint aggályosnak mondhatjuk, hogy a jogos védelem új szabályozása lehetővé teszi, hogy a társadalomra csekély mértékben veszélyes személy elleni támadások elhárítása, illetve a vagyon védelme érdekében a megtámadott akár tényállásszerű ölési cselekményt is kifejtson. A felállított törvényi

¹¹² KIS Norbert (szerk): *A magyar büntetőjog tankönyve II. – Különös rész* (Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008) 143. o.

¹¹³ TÓTH: i. m. 29. o.

¹¹⁴ SZÉKELY János: Egy betöltésre váró joghézag. In: *Magyar Jog*, 1994/3. szám, 163. o.

vélelem azonban azokat a helyzeteket sem tudja megfelelően kezelni, amikor a szükséges mérték nyilvánvalóan szándékos túllépése, vagy épp a jogintézménnyel való visszaélés esetköre forog fenn.

A visszaélés lehetősége számos módon elképzelhető. A következőekben pár fiktív példa segítségével kívánom alátámasztani ennek a lehetőségét. A példák némileg elrugaskodottak az élettől, és nyilvánvalóan nem számíthatunk arra, hogy ilyen, vagy hasonló esetek tömegesen merülnének fel a jövőben, azonban alkalmasak a törvényi szabályozás hibáinak a szemléltetésére.

- a) X. régóta le akar számolni régi ellenségével, Y-nal. Tudja róla, hogy Y. könnyen haragra gerjed, ha ittas, akár egyetlen lekicsinylő sértés esetén is azonnal üt. Egy éjszaka a borozó előtt megvárja, hogy Y. kijöjjön onnan, majd ekkor elébe lép, és tesz rá egy sértő megjegyzést. Ahogy várható volt, Y. rátámad és egy erős, de egyébként sérüléssel nem járó pofonnal sújtja X-et, aki ekkor előveszi a pisztolyát és fejbe lövi Y-t.¹¹⁵
- b) B. kollégista egy éjjel zajra ébred, és meglátja, ahogy az egyébként egy emelettel feljebb lakó haragosa Z. áll a szobájában. Z. ittas állapota miatt elvétette az emeletet és a szobát. Z. alig áll a lábán, és nyilvánvaló, hogy nem készül személy elleni erőszakra. B. ismeri a jogos védelem új szabályozását, ezért úgy dönt, kihasználja a helyzetet, és megtorolja az őt Z. részéről korábban ért sérelmet. Felkap egy kést, többször mellkason szúrja Z-t, aki ennek következtében életét veszti.

A fenti „jog esetek” közös pontja, hogy mindegyik esetben helye lenne a Btk. 22. § (2) bekezdése alkalmazásának, így a törvény szerint „jogos védelmi helyzetben” cselekvő személyek nem büntetendők. Másik közös pont, hogy a korábbi Btk. szabályai és az azon nyugvó ítélkezési gyakorlat egyik esetben sem állapíthatta volna meg a jogos védelmi helyzet fennállását. Hozzátehetjük még ehhez: mind a pofozkodó, mind a más szobájába jogtalanul belépő bűncselekményt követett el, ám az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya és az elkövető társadalomra veszélyessége kisebb, mint a „védekező”, és az általa megvalósított emberölésé.

A jog esetekben egyértelmű, hogy a „védekező” nyilvánvalóan visszaélt a jogos védelem szabályaival, mivel annak védelmét élvezve egy előre kitervelt emberölést (a) vagy az emberölés alapesetét (b) valósította meg.

Ezzel összefüggésben pedig a jogalkotót súlyos mulasztás terheli, mivel az új Btk. nem tartalmaz olyan garanciális szabályokat, amelyek kizárnák vagy korlátoznák a visszaélés lehetőségét. Hangsúlyozni kell, hogy önmagában a visszaélést lehetővé tevő jogi szabályozás nem sérti a jogállamiságot, hiszen gyakorlatilag a legrészletesebben és legprecízebben megfogalmazott rendelkezéseket is ki lehet játszani. A probléma itt abban áll, hogy a jogos védelem szabályaival való visszaélés súlyos bűncselekmények elkövetőit mentheti fel, mivel a törvényi vélelem kizárja a bíró szabad mérlegelését. A bíró pedig hiába látja majd, hogy a fenti jog esetekhez

¹¹⁵ Megjegyzendő, hogy a kiprovokált támadás esetén a jogos védelmi helyzet megállapíthatósága a jogirodalomban vitatott. Újvári szerint a pusztán szóbeli sértéssel provokáló jogosan védekezhet az ellene irányuló erőszakos támadással szemben, ám Tokaji Gézát idézve ehhez hozzáfűzi, hogy nincs helye a jogos védelem megállapításának, ha a provokálás kifejezetten azt célozza, hogy a provokáló az így elért támadás folytán a jogos védelmi helyzet leple alatt leszámolhasson a másik féllel – lásd: ÚJVÁRI: i. m. 2009., 143. o.

haszonlóan a védekező nyilvánvalóan visszaélt önvédelmi jogával, a büntetendőség kizártságát kell majd megállapítania az új Btk. alapján.¹¹⁶

A szabályozás lehetővé teszi, hogy gyakorlatilag bárki teremthessen magának megfelelő előkészület és tervezés mellett „jogos védelmi” helyzetet, különösen akkor, ha az eseményekre négy szemközt kerül sor. Így például ha valakinek sikerül haragosát éjszaka behívni a lakásába úgy, hogy erről rajtuk kívül senki sem tud, majd megfosztja őt az életétől, szinte lehetetlen lesz bizonyítani azt, hogy erre nem a vélelemnek megfelelő jogos védelmi helyzetben került sor.

4.3. A jogos védelem az alapjogok tükrében

Az emberi jogok azok a jogok, amelyek valamennyi embert egyenlően megilletnek emberi mivoltuknál fogva. Ezeket nem az állam teremti, de köteles elismerni és tiszteletben tartani.¹¹⁷

Az alapjogok elsődleges jogforrása az Alaptörvény Szabadság és Felelősség című része. Az I. cikk kimondja: az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani, ezek védelme az állam elsőrendű kötelezettsége. Az alapjogok korlátozásának a lehetőségét az Alaptörvény annyiban ismeri el, hogy az csak más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával történhet.¹¹⁸

Az Alaptörvény a II. cikkében rögzíti: minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az élethez való jog korlátozhatatlan alapjog, mellyel szemben más alapvető jogok és alkotmányos célok sohasem élvezhetnek előnyt.¹¹⁹ A 23/1990. (X. 31.) AB határozatában a testület megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét, mivel indokolása szerint a halálbüntetés az élethez és emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmát nemcsak hogy korlátozza, de e jogoknak a teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését is eredményezi, tehát ezek a jogok nem korlátozhatóak úgy, hogy az ne ütközzön a lényeges tartalom korlátozásának a tilalmába. Az Alkotmánybíróság hivatkozott még az akkor hatályos Alkotmány 54. § (1) bekezdésére, mely tiltotta az élettől és az emberi méltóságtól történő önkényes megfosztást, a határozat következtetése szerint pedig e jogok állam által történő elvétele minden esetben önkényes.¹²⁰

Az élethez való jog tehát – a többi klasszikus alapjoggal, mint a szabadsághoz, a tulajdonhoz, a véleménynyilvánításhoz, lelkiismereti szabadsághoz való jogokkal együtt – az államtól elsősorban be nem avatkozást követel meg.¹²¹

A magyar Alkotmánybíróság a be nem avatkozásnál azonban tágabb

¹¹⁶ Feltéve, hogy az ügy egyáltalán eljut a bírósági eljárás szakaszába. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 6. § (2) bekezdés c) pontja szerint ugyanis büntetendőséget kizáró ok fennállása esetén a büntetőeljárást nem lehet megindítani.

¹¹⁷ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok* (Osiris Kiadó, Budapest, 2003) 28. o.

¹¹⁸ *Alaptörvény* I. cikk (3) bekezdés

¹¹⁹ HALMAI – TÓTH: i. m. 292. o.

¹²⁰ 23/1990. (X. 31.) AB határozat

¹²¹ HALMAI – TÓTH: i. m. 81. o.

keretek között értelmezi az állam feladatait az élethez való joggal kapcsolatban. A testület a 64/1991. (XII. 17.) határozatában fogalmazta meg az államot terhelő objektív életvédelmi kötelezettséget. Eszerint az államnak nem csak az a kötelessége, „hogy az egyes emberek élethez való alanyi jogát ne sértse meg, és hogy annak védelméről jogalkotással és szervezési intézkedésekkel gondoskodjék, hanem ennél több. Ez a kötelesség nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem általában az emberi életet és létfeltételeit is védi. [...] „az emberi élet” általában – következésképp az emberi élet mint érték – a védelem tárgya. [...] Ez a kötelezettség – ellentétben az élethez való alanyi joggal – nem abszolút. Ezért lehetséges, hogy vele szemben más jogokat mérlegeljenek.”

Az élethez való jogot nem csak az állam, hanem mindenki köteles elismerni és mindenki köteles tartózkodni a megsértésétől. Az élethez való jog alanyi tartalmába beletartozik az ahhoz való jog is, hogy az embert ne öljék meg.¹²² Ezt a tartalmat fejezi ki az ősi vallási-erkölcsi „Ne ölj!” parancsolat, a magatartás elkövetőjét pedig a mindenkori Btk. szankcionálja.

Az Alkotmánybíróság eddig nem foglalkozott behatóan a jogos védelem és az élethez való jog kapcsolatával, ezt egyes alkotmánybírák a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményükben tették meg. Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák szerint az élethez való jog csak az élet önkényes elvételét tiltja. Véleményükben kifejtik, hogy nem tekinthető minden élettől való megfosztás fogalmilag jogtalannak, azaz önkényesnek, mivel bizonyos esetekben ugyanolyan értékek - emberi életek - versenghetnek egymással, mint például a jogos védelem, vagy akár a végszükség esetében. Ezért nem cselekszik önkényesen az, aki önhibáján kívül életveszélybe került, és saját életének megmentése céljából – egyéb lehetőség hiányában - mást megöl.¹²³

Kis János az élethez való jog szerkezetét vizsgálva a jogos védelmi helyzetben versengő életek kapcsán így fogalmaz: „[...] ha valaki egy másik embert meg akar fosztani az életétől, akkor nincs joga hozzá, hogy a védekező ne ölje meg. [...] Ha más módon nem lehet ártalmatlanná tenni [...] bárkinek joga van hozzá, hogy elvegye az életét. Természetesen akkor és csakis akkor, ha ez a feltétele a megtámadott élete megmentésének.”¹²⁴ Az ismertetett alkotmánybíróági határozat és e felfogás szintetizálására törekedve megállapíthatjuk, hogy a jog azt ismeri el a jogos védelem kapcsán, hogy a más életének kioltására törekvőt megillető élethez való jognak csak az abszolút korlátozhatatlan jellege szünetel e cselekménye alatt, de maga az élethez való jog továbbra is megilleti; nem keletkezhet tehát a védekező oldalán sem feltétlen alanyi jog a támadó életének elvételére. A feltétel pedig a szükségesség: ha az emberölés az egyetlen lehetséges megoldás a védekező életének megóvására. A jog abszolút korlátozhatatlan jellege pedig csak időlegesen szünetel, és csak addig, amíg a támadás fennáll, a jogos védelmi helyzet elmúltával kifejtett emberölés már a bosszú körébe tartozik.

A jogirodalomban a jogos védelmi helyzetben konkuráló élethez való jogok kapcsolatának egy természetjogi megközelítése is ismert. Ez a felfogás legtisztábban

¹²² Kis János: *Az abortuszról: érvek és ellenérvek* (Cserépfalvi Könyvkiadó, 1992) 67. o.

¹²³ HALMAI – TÓTH: i. m. 289. o.

¹²⁴ Kis János: i. m. 56-57. o.

Sólyom Lászlónak a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében jelenik meg. A párhuzamos vélemény szerint az élet elleni támadás esetén a jog nem adhat jogot a támadó megölésére, de a tűrést sem írhatja elő a megtámadottnak, mivel mindkét esetben élettel rendelkezne, amelyet nem tehet meg. Sólyom tehát egy jogon kívüli helyzetet feltételez, ahol a természeti állapot tér vissza az életek közötti választás idejére, és a jog itt csak utólag értékelheti, hogy fennálltak-e a jogos védelmi helyzet feltételei.¹²⁵

Mindenképpen leszögezhető, hogy az alapjogi érvelésekkel összhangban mind a 15. számú irányelv, mind az ítélkezési gyakorlat elfogadja a jogos védelem körébe tartozónak azt, ha az élet ellen irányuló támadás esetén a védekező a támadóját megöli. Alapjogilag azonban problémákat vethet fel az, hogy az új Btk. szabályozása más jogellenes magatartásokat is élet ellen irányulónak „nyilvánít” a bírói mérlegelés kizárása mellett.

A következőkben tehát arra igyekszem rámutatni, hogy alkotmányjogilag milyen aggályokat vet fel az új szabályozás. Előtte azonban mindenképpen le kell szögezni: az új Btk. *expressis verbis* nem ad – nem is adhat – felhatalmazást a jogos védelmi helyzetben cselekvőnek a támadó életének kioltására. Látszólag tehát a jogszabály nem érinti az alapjogok körét, az állam maga nem sérti közvetlenül az élethez való jogot, azonban a szabályozás hatásában felmerülhet a „burkolt” alapjogsértés, mivel a felállított törvényi védelem jogszerűnek – legalábbis nem büntetendőnek – minősít olyan körülmények között elkövetett emberölést is, mely elkövetésére nem a fentebb vázolt, életek közötti választás szituációjában került sor.

Ha alapjogok kollíziójaként vizsgáljuk a helyzetet, célszerű visszatérni a korábban már emlegetett legszélsőségeesebb esetre, amikor a tetteges becsületsértést a „megtámadott” a támadó életének kioltásával hárítja el. A becsületsértés jogi tárgya a becsület, a társadalmi megbecsülés és az önbecsülés¹²⁶, alapjogi szempontból pedig azt mondhatjuk, hogy ez a magatartás sérti a megtámadott emberi méltóságához és jó hírnévhez való jogát.¹²⁷ Ezzel szemben, ha a becsületében megsértett személy ezt a támadást emberöléssel „hárítja el”, egyszer és mindenkorra megfosztja a támadót az őt megillető élethez való jogtól. Ez az eset kétségtelenül az élettől való önkényes megfosztás körébe tartozik.

Aki idegen lakásba jogtalanul behatol úgy, hogy a Btk. 22. § (2) bekezdés b) pontjában foglalt valamely objektív feltétel fennáll, szintén számolhat azzal, hogy a védekező által az ő sérelmére elkövetett emberölés büntetlenséget fog élvezni. A magánlaksértés jogi tárgya a lakás és az ahhoz tartozó helyiségek használatához fűződő érdek.¹²⁸ Ha a magánlakás sérthetlenségéhez való jogában megsértett személy megöli a támadót, szintén az élethez való jogától fosztja meg.

Az alapjog-kollízió még súlyosabb színben tűnik fel akkor, ha visszatérünk arra a korábban kifejtett esetre (a csoportosan illetve felfegyverkezve történő elkövetésnél), ahol a védekező tudatának nem kell átfognia azt a körülményt, amely

¹²⁵ A továbbiakban az élethez való jog és a jogos védelem kapcsolatának körében felmerülő kérdésekben eltekintek a Sólyom-féle felfogástól, mivel az általa feltételezett jogon kívüli szituáció fogalmilag sem alapjogi, sem büntetőjogi szempontból nem értelmezhető.

¹²⁶ Kis Norbert: i. m. 171. o.

¹²⁷ *Alaptörvény* II. cikk illetve VI. cikk (1) bekezdés

¹²⁸ Kis Norbert: i. m. 138. o.

utóbb megalapozza a büntetlenségét. A jogalkotó a törvényi vélelem felállításakor nyilvánvalóan azokat a körülményeket emelte be a szabályozásba, amelyek fokozzák a támadás társadalomra veszélyességét, és amelyet a bírói gyakorlat korábban is figyelembe vett a jogos védelem elbírálása során. Ugyanakkor az önbecsülést és emberi méltóságot sértő pofon, mely utóbb egy zsebben lévő, de elő nem vett kés miatt válik megdönthetetlenül élet kioltására irányuló támadásnak, aligha tekinthető olyan mértékben társadalomra veszélyesnek, mint az ezt lőfegyverrel „elhárító” megtámadottnak a cselekménye.

A szabályozás, ahogy arról már volt szó, nem képes feloldani a joggal való visszaélés esetkörét. Ha egy jól megszervezett „jogos védelmi helyzetben” a „megtámadott” az objektív feltételek fennállása mellett előre kitervelt szándékos emberölést követ el, a szabályozás az állam büntetőigényének érvényesítését is ki fogja zárni.

4.3.1. Egy különös párhuzam – az abortusz kérdése

A jogtalanság terepére merészkedőt megillető élethez való jog és az állam életvédelmi kötelességének vizsgálata különös párhuzamba hozható az Alkotmánybíróság második abortuszhatározatával. A 48/1998. (XI. 23.) AB határozatban a testület arra hivatkozva semmisítette meg a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény egyes rendelkezéseit, hogy a törvény nem tett eleget az államot terhelő életvédelmi kötelességnek, mivel kizárólag a terhes nő önrendelkezési joga érvényesült a magzati élet védelmével szemben. A testület meglátása szerint az akkor hatályos Alkotmányból nem következett a magzat jogalanyiségének elismerése, ezért nem is illetheti meg az a korlátozhatatlan élethez való jog, mint a már megszületett személyeket, azonban az életének alkotmányos védelmet kell élveznie, mivel maga az élet a védendő érték. Az Alkotmánybíróság szerint „nem csupán az indok nélküli abortusz alkotmányellenes, hanem az is, ha a törvényhozó a magzatnak az alkotmánybíróság alkotmányértelmezése szerint megkívánt minimális védelmet sem biztosítja.” A testület szerint pedig az akkor hatályos törvényi szabályozás semmilyen védelmet nem nyújtott a magzatnak az anya önrendelkezési jogával szemben.

Ha a jogos védelem új szabályozását összevetjük az ismertetett alkotmánybírósági érveléssel, mindenképpen felmerül az alaptörvény-ellenesség lehetősége. Ahogyan a magzati élet védelméről szóló törvény kizárólag az anya önrendelkezési jogát érvényesítette az életvédelemmel szemben, úgy az új Btk. megdönthetetlen véelme is csak a jogában megsértett akaratára vagy épp „könyörületességére” bízta a tetteges becsületsértő és a magánlaksértő életét. Lényeges különbség azonban, hogy a jogos védelemnél jogalanyiséggal rendelkező, tehát az élethez való joggal – a magzattal szemben – vitathatatlanul felruházott személyek tekintetében merül fel az elvárható minimális védelem biztosításának elmulasztása az állam részéről.

Az a szabályozás, amely a bírói mérlegelést kizárva, pusztán objektív körülményeket feltételezve büntetlenné nyilvánít életellenes cselekményeket, egyszerre magában hordozva a joggal való visszaélés büntetlen lehetőségét is, az

Alkotmánybíróság ismertetett érvelésével analóg módon nem tesz eleget annak a minimális életvédelemnek sem, amely az állam alkotmányos kötelezettségeként jelentkezik. Az új büntető törvénykönyv elemzett rendelkezései tekintetében tehát a jogalkotót alapjogsértő mulasztás terheli, amely felveti az új szabályozás Alaptörvény-ellenességének a lehetőségét.

Mint láttuk, az objektív életvédelmi kötelezettséget az alkotmánybírósági gyakorlat dolgozta ki. 2013. április 1-én lépett hatályba az Alaptörvény IV. módosítása, melynek a 19. cikke akként rendelkezik, hogy „az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozat és annak indokolása az Alaptörvény értelmezése során nem vehető figyelembe”. Okkal merülhet fel a kérdés, hogy a megváltozott alkotmányjogi keretek között is helytálló-e az általam az alkotmánybírósági gyakorlatból levezetett, a jogos védelem új szabályozásának alapjogsértő voltára vonatkozó következtetés.

Az Alaptörvény IV. módosításának miniszteri indokolása szerint a 19. cikk „nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a testület az Alaptörvény egyes rendelkezéseinek értelmezésekor a korábbival megegyező következtetésre jusson.” Meglátásom szerint az általam hivatkozott korábbi alkotmánybírósági határozatokban a testület olyan lényeges tételeket állított fel az élethez való alapjog értelmezésével kapcsolatban, amelyek mind a mai napig áthatják és meghatározzák, hogy a magyar alapjogi gondolkodás milyen tartalmakat tulajdonít e jognak. Ezt mi sem jelzi jobban, mint az, hogy az objektív életvédelem kötelezettsége implicite megjelenik egyes ágazati törvényekben is, így az abortusz lehetőségét is szabályozó magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvényben, illetőleg a passzív eutanázia szigorú feltételrendszerét meghatározó egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben. Erre tekintettel úgy gondolom, hogy az objektív életvédelem olyan alapvető jelentőségű alapjogi tétel, amely szükségképpen vissza fog térni az Alkotmánybíróság gyakorlatába, hiszen a miniszteri indokolásból is kitűnik, hogy az Alaptörvény IV. módosításának 19. cikke ezt a lehetőséget nem zárja ki.

Az objektív életvédelmet az Alkotmánybíróság a fent említett határozataiban a korábbi Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből vezette el, mely szerint „[...] minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz [...]”. Ugyanakkor meglátásom szerint a jelenleg hatályos Alaptörvény egy rendelkezéséből közvetlenül is levezethető ez a kötelezettség. Az Alaptörvény II. cikke szerint ugyanis „minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatásától kezdve védelem illeti meg.” Ebben a cikkben tehát az alkotmányozó fejet hajtva az idézett alkotmánybírósági határozatok előtt, *expressis verbis* is az Alaptörvény részévé tette a magzati élet védelmére vonatkozó kötelezettséget. Ha pedig a jogalanyiséggel továbbra sem felruházott, tehát jogilag emberként el nem ismert magzat életét védelem illeti meg, akkor a magzati élet folytatását, a már „emberi” életet is védenie kell az államnak.

Mindezek tükrében úgy gondolom, hogy az államot továbbra is terheli az objektív életvédelem kötelezettsége, ezért a fentebb kifejtett következtetésem az Alaptörvény IV. módosítása mellett is fenntarthatónak vélem.

Itt érdemes rövid kitérőt tenni a Magyarország által is elfogadott, az Emberi

jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény¹²⁹ rendelkezéseire, valamint az azokon alapuló strasbourgi joggyakorlatra is. Az Egyezmény 2. cikke általánosan tilalmazza az emberi élettől történő szándékos megfosztást. A 2. cikk (2) bekezdése taxatíve felsorolja azokat az eseteket, amelyekben az élettől való megfosztás nem sérti az egyezményt. Ezek közé tartozik, ha az élettől való megfosztás a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered, és személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében történik.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata szerint ez azonban nem azt jelenti, hogy jogtalan erőszak esetén szándékosan halált okozhat a megtámadott, hanem hogy alkalmazhat olyan erőszakot, melynek során nem kívánt eredményként sor kerülhet az élet kioltására. Ha az alkalmazott erőszak meghaladta a feltétlenül szükséges mértéket, a gondatlan emberölés is sérti az egyezményt.¹³⁰ A strasbourgi testület ítéletei alapján az is leszögezhető, hogy a bíróság felfogása szerint vagyoni javak elleni támadás elhárítása esetén nincs helye a támadó élete kockáztatásának.¹³¹

Ahogy a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában is pozitív feladatként jelent meg az államot terhelő életvédelmi kötelezettség, úgy az Emberi Jogok Európai Bírósága is megállapíthatja egy állam felelősségét, ha úgy ítéli meg, hogy az elmulasztott pozitív lépéseket tenni az emberi jogok védelmében. Ugyan a testület elismeri az államok széles körű mérlegelési lehetőségét az eszközök megválasztásában, azonban általános követelmény, hogy az államnak megfelelő megelőző intézkedésekkel kell garantálnia a jogok védelmét.¹³² Márpedig ha a jogos védelem szabályozásának körében bevezetett törvényi vélelem a korábban kifejtetteknek megfelelően nem tesz eleget az állam életvédelmi kötelezettségének, akkor az alaptörvény-ellenességen kívül felmerül annak a lehetősége is, hogy az új szabályozás egyben egyezményesértő is lehet.

A törvényi vélelem védelmében – bár nem alapjogi megközelítés – felmerülhet a jogalkotót is vezető büntetőpolitikai felfogás, hogy aki a jogtalanság talajára merészkedik, az ne számítson az állam védelmére, a támadás minden kockázatát a támadó viselje. A jogalkotó célja legitim, az alkalmazott eszköz azonban alkotmányjogilag komoly aggályokat vet fel. A cél legitim, mivel nem várható el logikusan, hogy a jog a jogtalanul cselekvő érdekeit, testi épségét, egészségét védelmezze a végsőig a legtöbb esetben valóban vétlen megtámadottal szemben; az eszköz azonban aggályos, mert a támadónak azt a minimális életvédelmet sem nyújtja, amely emberi minőségénél fogva megilleti. Márpedig, ha a legsúlyosabban minősülő bűncselekmények elkövetőit is megillető élethez való jog az állam büntetőhatalmának korlátjaként jelentkezik¹³³, az ennél lényegesen enyhébb, kizárólag a becsület, a vagyon vagy épp a magánlakás ellen támadó esetében az állam alkotmányosan nem engedheti meg a megtámadottnak a támadó megölését, feltétel nélküli büntetlenséget ígérve. Ez a

¹²⁹ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az abhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

¹³⁰ HALMAI – TÓTH: i. m. 291. o.

¹³¹ HALMAI – TÓTH: i. m. 292. o.

¹³² HALMAI – TÓTH: i. m. 104. o.

¹³³ 23/1990. (X. 31.) AB határozat

szabályozás tehát az objektív körülmények fennállása esetén kevesebb jogot biztosít a társadalomra kevésbé veszélyes „besurranó” éjszakai tolvajnak, a pszichikai bűnsegedekkel körbevett pofozkodónak, mint a büntetőeljárás alá vont erkölcsi értelemben szörnyeteg, erőszakos többszörös visszaeső gyilkosnak.¹³⁴

4.4. Értékelés

Az új büntetőkódex jogos védelemmel kapcsolatos rendelkezéseinek elemzését követően hat pontban foglalhatjuk össze a már fentebb is levont következtetéseket:

1. Az új Btk. nem rendezte megnyugtatón azokat a büntető-joggyakorlatot és büntető-jogtudományt egyaránt megosztó vitás kérdéseket, mint a támadás fogalmának tágítása és az arányosság szerepének a tisztázása;
2. a törvény által bevezetett vélelem alkalmazása általában felesleges, mivel a legtöbb esetben a jogszabály más rendelkezéseinek alkalmazása (ijedtség vagy menthető felindulás miatt történő túllépés) és a kialakult jogalkalmazói gyakorlat (élet kioltására irányuló támadásnál) is ugyanarra az eredményre vezetne;
3. a szabályozás megfosztja a jogalkalmazót a „feltételezett általános szituációktól eltérő individuális esetek értékelésének”¹³⁵ lehetőségétől;
4. a társadalomra kevésbé veszélyes személy elleni támadások (tettesleges becsületsértés, könnyű testi sértés) és vagyon elleni támadások esetén jogosnak ismeri el az élet kioltásával járó védekezést, amely burkoltan alapjogsérelmet okoz, tehát az állam nem tesz eleget az objektív, intézményes életvédelmi kötelességének, ezért felmerül a szabályozás Alaptörvény-ellenessége;
5. ugyanezen okból kifolyólag felmerül annak az elvi lehetősége, hogy a szabályozás, és különösen annak jövőbeli alkalmazása sérti az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményt;
6. a törvény nem tartalmaz garanciákat a joggal való visszaélés kirívó eseteinek a megakadályozására vagy értékelésére sem¹³⁶.

4.5. De lege ferenda javaslat

A kifejtettek alapján láthattuk: az új Btk. nem rendezte azokat a kérdéseket, amelyek hosszú ideje zajló viták forrásai. Az újonnan felállított törvényi vélelem pedig a jogalkotó céljával szemben nem jár a megtámadottak jogainak teljesebb biztosításával, mint a korábbi szabályozás és bírói gyakorlat. Ezzel szemben a vélelem büntetlenül maradó visszaélésre ad lehetőséget, és vagyoni jogokat emel az élethez való jog elé, ezzel közvetve sértve mind az Alaptörvényt, mind Magyarország vállalt

¹³⁴ 64/1991. (XI. 17.) AB *határozat* szerint az emberi életek értéke között nem lehet jogilag különbséget tenni: „Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit.”

¹³⁵ Tóth: i. m. 28. o.

¹³⁶ A 2. és 3. pontban foglalt következtetések megegyeznek a Tóth Mihály által is megfogalmazott kritikákkal – lásd: Tóth: i. m. 28. o.

nemzetközi kötelezettségeit is.

A következőkben ezért egy olyan de lege ferenda javaslat megfogalmazására törekszem, amely a meglátásom szerint alkalmas lehet a felvetett (legsúlyosabb) hiányosságok és problémák kezelésére.

A jogos védelem

22. § (1) Nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan cselekmény elhárításához szükséges és azzal arányos.

(2) A jogtalan cselekmény elhárítását célzó magatartást arányosnak kell tekinteni, ha a történészek egész folyamatát figyelembe véve a védekező alapos okkal feltételezhette, hogy a jogtalan cselekmény az életének kioltására is irányul, ha

a) azt személy ellen

aa) éjjel,

ab) fegyveresen,

ac) felfegyverkezve vagy

ad) csoportosan

követik el,

b) az a lakásba

ba) éjjel,

bb) fegyveresen,

bc) felfegyverkezve vagy

bd) csoportosan

történő jogtalan behatolás, vagy

c) az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás.

A javaslat a Btk. 22. § (1) bekezdése szerinti jogos védelem esetében a jogtalan támadás fogalmát a jogtalan cselekmény kifejezéssel cseréli fel, mely tágabb kategória, így magában foglalja a jogellenes állapot fenntartását célzó passzív magatartás és a jogellenes mulasztás esetkörét is.¹³⁷

A javaslat feltünteti továbbá a törvényszövegben az arányosság fogalmát is, mellyel kifejezésre juttatja, hogy a szükségességet a jogtalan cselekmény, az arányosságot pedig a védekező magatartás alapján kell vizsgálat tárgyává tenni. A megoldás legitimálja a 15. számú irányelv okán elterjedt jogalkalmazói gyakorlatot, és kijelöli, hogy a jogos védelmi helyzet megállapítása során a bíróságnak milyen szempontok szerint kell vizsgálnia.¹³⁸

A javaslat a Btk. 22. § (2) bekezdésében felállított megdönthetetlen vélelmet megdönthetővé alakítaná. A bírói mérlegelés beiktatásával egy olyan szabályozás fogalmazódik meg, amely a jogalkotó eredeti szándékának megfelelően kitágítaná a védekező lehetőségeit és a jogtalan cselekmény kockázatát a támadóra terelné, ugyanakkor biztosítaná a konkrét eset egyedi körülményei vizsgálatának a lehetőségét.

¹³⁷ Ezt a változtatást szorgalmazza Belovics Ervin és Mészáros Ádám is, a javaslat az utóbbi Szerző megoldását követi - lásd: BELOVICS: i. m. 203. o., illetve MÉSZÁROS: i. m. 153. és 166. o.

¹³⁸ A javaslat itt Ligeti és Wiener de lege ferenda javaslatait követi, lásd: LIGETI: i. m. 20. o., WIENER: i. m. 108. o. Az arányosság feltüntetését szorgalmazza Belovics és Mészáros is, lásd: BELOVICS: i. m. 203. o., MÉSZÁROS: i. m. 101. o.

Az „alapos okkal feltételezhetette” kikötés lehetővé tenné a joggal való visszaélés eseteinek az értékelését is, mivel ilyenkor egyértelműen nem kerülhetne sor a 22. § (2) bekezdés alkalmazásának, így a fiktív jogesetekben feltüntetett szélsőséges esetek nem mentesülnének a bírói mérlegelés alól.

A 22. § (2) bekezdés fent vázolt módosítása a jelenlegi normaszöveghez képest kétségtelenül kevesebb problémát hordoz. A javaslat e bekezdésében feltüntetésre került a védelmi szándék, mint a jogos védelem határa, mely a korábban kifejtett alapjogi aggályok kezelésére is alkalmas lenne. Ez a módosítás ugyanis elismeri a jogos védelmi helyzetben cselekvő fél lehetőségét arra, hogy az élete kioltására is irányuló támadást bárhogyan elháríthassa, amíg ez a helyzet fennáll. A támadás megszűntével azonban ez a lehetőség is megszűnik: sem a megtorlás, sem az időbeli túllépés nem mentesülhet tehát a büntetőjogi felelősség alól az objektív körülmények fennállása ellenére, mivel az ilyen magatartás már nem a jogellenes cselekmény elhárítására irányul.

Ez a változat gyakorlatilag a 15. számú irányelv és a kialakult bírói jogalkalmazás törvényi megerősítése lenne. Azokban az esetekben, ahol alkalmazni lehetne, a védett jogtárgyak egyenértékűsége folytán az arányosság vizsgálatát eddig is szükségtelennek tekintette a gyakorlat. Az alapjogilag aggályos eredeti normaszöveg tehát csak olyan formában módosítható, amely alapján nem egyértelmű, hogy szükséges-e egyáltalán a rendelkezést a törvényben megtartani, hiszen a kialakult gyakorlathoz képest nem hoz jelentős változást a jogos védelmi helyzetek megítélésében. Mégis a rendelkezés ilyen formában való megtartása mellett szól a jogalkotót vezető büntetőpolitikai cél, nevezetesen annak a tudatosítása, hogy a jogtalanság talajára merészkedett személynek kell viselnie magatartásának lehetséges következményeit, a jog (a törvény) pedig a jogszerűen védekező fél oldalán áll.

Záró gondolatok

A büntetőtörvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény jelentősen megváltoztatta a jogos védelem korábban kialakult szabályozását. Több hónappal az új Btk. hatálybalépése előtt azonban egyelőre megjósolhatatlan, hogy az általa felállított praesumptio iuris et de iure milyen hatásokkal fog járni a jogalkalmazás terén.

A fentebb kifejtett értékelés alapján ugyanakkor már most leszögezhető, hogy a törvényi szabályozás nem mentes a problémáktól, sőt, ebben a formájában a törvény felveti az Alaptörvény-ellenesség lehetőségét is. Míg az utóbbi kérdést csak az Alkotmánybíróság tudná megnyugtatóan tisztázni egy esetleges normakontroll-eljárás során, azt mindenképpen látnunk kell, hogy a törvény jelenlegi formájában megteremti az elvi lehetőségét olyan eseteknek, ahol a Btk. és az igazságszolgáltatás – meglehetősen diszfunkcionálisan – a tényleges bűnös (vagy legalábbis az adott helyzetben „bűnösebb” fél) pártjára helyezkedne. Hiszen mint ahogy láttuk, a kizárólagosan objektív tények törvényi megkövetelése miatt megfelelő tervezéssel és előrelátással bárki teremthet magának „jogos védelmi” helyzetet.

Dolgozatomban terjedelmi okokból nem vizsgáltam az eljárásjogi problémákat. Az azonban leszögezhető, hogy az új Btk. és a hatályos Be.

rendelkezései nem állnak egymással összhangban, és ez tovább erősíti a már jelzett problémákat. A vélelem megdönthetetlen jellegéből és a kizárólagosan objektív követelményekből adódóan az ügyésznek ugyanúgy kell eljárnia, mint amikor egy tíz éves gyermek követ el bűncselekményt: a Be. 174. § (1) bekezdés c) pontja értelmében a feljelentést el kell utasítania, a joggal való visszaélés kérdését nem vizsgálhatja. Ha pedig az ügy valahogyan mégis eljutna a tárgyalási szakaszba, a törvényszöveg a bíró mérlegelését sem teszi lehetővé, ahogyan a joggal való visszaélés polgári jogban kialakult generálklauzulája is ismeretlen a büntető anyagi jogban. Az eljáró bíróság tehát ha valamilyen módon mégis értékelné a visszaélésszerű joggyakorlást, az olyan in peius jogalkalmazás lenne, mely szintén felvetné az Alaptörvény-ellenesség kérdését, mivel bűnösnek nyilvánítana olyan személyt, akire a törvény erejénél fogva büntetendőséget kizáró ok áll fenn, tehát ütközne a nullum crimen sine lege alapelvvel. A bíróság tehát csak alaptörvény-sértő módon oldhatná fel az alapsértő törvény diszfunkcionalitását.

A jogos védelem szabályozása mindenképpen átgondolásra szorul a jogalkotó részéről. Ha büntetőpolitikai indokok miatt a vélelem alkalmazásához ragaszkodna is a törvényhozó, a megdönthetetlen vélelem megdönthetővé tételével a jogalkalmazó visszakaphatná a mérlegelés lehetőségét, így az esetlegesen felmerülő visszaélések és nyilvánvalóan a védelem körét túllépő cselekmények értékelhetővé válnának.

A jogos védelem intézménye az ókori jogok óta jelentős evolúciós utat járt be. A hosszú út olyan felesleges elágazódásai, mint a szigorú eszközarányosság vagy a menekülési kötelezettség idővel meghaladottá váltak és eltűntek a törvényekből és a joggyakorlatból. Az új Btk. ezzel ellentétes tendenciát képvisel: a megdönthetetlen vélelem az évszázados fejlődés eredményeit megtagadva, gyakorlatilag és hatásában – bár tagadhatatlanul absztraktabb szabályozással – a XII. táblás törvények rendelkezéseit idézi. Ez a jelenleg még visszalépésként értelmezhető törvényi rendelkezés azonban átgondolt újraszabályozással orvosolható: reméljük ez hamarabb fog megtörténni, minthogy valóban sor kerüljön a jogintézménnyel való első büntetlenül maradó visszaélésre.

Felhasznált irodalom

Könyvek, monográfiák:

- BELOVICS Ervin: *A büntetendőséget kizáró okok*, 2009, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó
- BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I.*, 2012, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó
- BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog – Általános Rész*, 2010, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó
- DEGRÉ Lajos: *A jogos védelem az anyagi büntetőjogban*, 1910, Vác, Pestvidéki nyomda
- EDVI Illés Károly: *A magyar büntető törvénykönyv magyarázata*, 1909, Budapest, Révai testvérek irodalmi intézet R.-T. Kiadása
- FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, 2011, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- GELLÉR Balázs: *A magyar büntetőjog tankönyve I. – Általános tanok*, 2008, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
- HALMAI Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, 2003, Budapest, Osiris Kiadó
- KIS János: *Az abortuszról: érvek és ellenérvek*, 1992, Cserépfalvi Könyvkiadó
- KIS Norbert (szerk.): *A magyar büntetőjog tankönyve II. – Különös rész*, 2008, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
- MÉSZÁROS Ádám: *Büntetőjogi kodifikációk alkonyán és hajnalán*, 2012, Pécs, Virágmandula Kft.
- MEZEY Barna (szerk.): *A magyar jogtörténet forrásai*, 2006, Budapest, Osiris Kiadó
- SZÉKELY János: *A jogos védelem*, 1983, Budapest, Igazságügyi Minisztérium
- UJVÁRI Ákos: *A jogos védelem megítélésének új irányai*, 2009, Budapest, Ad Librum
- WERBŐCZY István: *Tripartitum*, 1990, Budapest, Téka Könyvkiadó
- WIENER A. Imre: *A Btk. általános része de lege ferenda*, 2003, Budapest, MTA Jogtudományi Intézete

Folyóiratok:

- LIGETI Katalin: *Az új büntető törvénykönyv általános részének koncepciója*. In: *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006/1. szám
- NAGY Ferenc: *Gondolatok a jogos védelemről*. In: *Európai Jog*, 2004/4. szám
- SZÉKELY János: *Egy betöltésre váró joghézag*. In: *Magyar Jog*, 1994/3. szám
- TÓTH Mihály: *Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához*. In: *Büntetőjogi Szemle*, 2012/1. szám
- UJVÁRI Ákos: *Gondolatok a kitérés (menekülési) kötelezettségről*. In: *Belügyi Szemle* 2012/1. szám

Jogsabályok, egyéb jogi dokumentumok:

- Magyarország Alaptörvénye
1878. évi V. törvénycikk a büntető törvénykönyvről
1950. évi II. törvény a büntető törvénykönyv általános részéről
1959. évi IV. törvény a polgári törvénykönyvről

1961. évi V. törvény a büntető törvénykönyvről

1978. évi IV. törvény a büntető törvénykönyvről

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről

23/1990. (X. 31.) AB határozat

64/1991. (XII. 17.) AB határozat

48/1998. (XI. 23.) AB határozat

A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve az élet és a testi épség büntetőjogi védelméről

A Legfelsőbb Bíróság 2/2000. számú BJE határozata

BH 1989.138.

BH 1997.512.

BH 2012.1.

Internetes források:

<http://www.parlament.hu/irom39/06958/06958-0101.pdf> Utolsó letöltés időpontja: 2013. február 3.

<http://www.parlament.hu/irom39/06958/06958.pdf>, Utolsó letöltés időpontja: 2013. február 3.

.